

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Samantos Delekaitės,
V kurso, Civilinių ginčų
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Viešojo intereso gynimas civiliniame procese
Protection of public interest in civil procedure

Vadovė: partnerystės profesorė dr. Egidija Tamošiūnienė

Recenzentas: lekt. dr. Sigitas Barakauskas

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas viešojo intereso gynimas civiliniame procese. Gilinamasi į išskirtinio subjekto – prokuroro teisę reikšti ieškinį civiliniame procese ginant viešąjį interesą bei teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, vaidmenį nagrinėjant nedispozityvaus pobūdžio bylas. Darbe keliamos viešojo intereso efektyvumo gynimo problemos, lyginamas viešojo intereso gynimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir užsienio valstybėse.

Pagrindiniai žodžiai: viešasis interesas, prokuroras civiliniame procese, teismas, rungimosi principas, nešališkumas, nedispozityvios bylos.

This paper analyzes the protection of the public interest in civil proceedings. The right of an exclusive entity - the prosecutor - to bring an action in civil proceedings for the protection of the public interest and the role of the court as an institution administering justice in the examination of non-dispositive cases is deepened. The work raises the problems of public interest efficiency protection, compares the legal regulation of public interest protection in Lithuania and foreign countries.

Keywords: public interest, prosecutor in civil procedure, court, adversarial principle, impartiality, non-dispositive cases.

TURINYS

IŽANGA	2
1. Viešojo intereso sąvoka ir jos aiškinimas Lietuvos teismų praktikoje	5
1.1. Viešojo intereso sąvokos daugiareikšmiškumas	5
1.2. Viešasis interesas kaip visuotinis gėris	6
1.3. Viešasis interesas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.....	9
1.4. Viešojo intereso aiškinimas Lietuvos kasacinio teismo praktikoje, nagrinėjant nedispozityvaus pobūdžio bylas	10
2. Prokuroro, kaip viešąjį interesą galinčio ginti subjekto ir teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, vaidmuo civilinėse bylose su viešuoju interesu	16
2.1. Prokuroro teisė reikšti ieškinį civiliniame procese	17
2.2. Prokuroro teisių ribos ginant viešąjį interesą.....	24
2.3. Teismo vaidmuo „ginant viešąjį interesą“ ir teisė veikti <i>ex officio</i>	29
3. Viešojo intereso gynimo efektyvumo problema Lietuvoje.....	35
IŠVADOS	41
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	42
SANTRAUKA	47
SUMMARY	48

IŽANGA

Temos aktualumas. Vienaip ar kitaip suprantamo teisingumo, priklausomai nuo valstybėje vyraujančios politinės, socialinės situacijos ir kitų priežasčių, vykdymas yra viena svarbiausių kiekvienos valstybės viešųjų funkcijų. Natūralu, jog kiekvienas asmuo, kreipdamasis į teismą yra suinteresuotas savo reiškiamų reikalavimų patenkinimu. Suinteresuotumas bylos baigtimi gali būti dvejopas – materialinis arba kilęs iš vykdomų profesinių funkcijų, kuomet šalis nėra asmeniškai suinteresuota ieškinio patenkinimu. Pastarasis atvejis yra siejamas su prokuroro ir institucijų, jų kompetencijos ribose, teise reikšti ieškinį ginant viešąjį interesą. Viešasis interesas – tiksliai neapibrėžiama ir plati kategorija, tačiau nekvestionuotinai susijusi su pamatinėmis visuomenės vertybėmis. Dėl šios priežasties svarbu, jog valstybėje būtų sukurtas efektyvus mechanizmas, užtikrinantis viešojo intereso gynimą. Lietuvoje ši sistema ne kartą yra peržiūreta, atlikti teisės aktų pakeitimai. Gilinantis į viešojo intereso gynimo temą, aktualu aptarti prokuroro kompetenciją viešojo intereso gynimo srityje, kadangi tiek teismų praktikoje, tiek doktrinoje, jis yra išskiriamas kaip išskirtinis subjektas, neribojamas institucinių rėmų, be to, 2020 m. spalio mėnesį buvo atnaujintos Generalinio prokuroro rekomendacijos viešojo intereso gynimo srityje, kurios detalizuoja prokuroro teises ir pareigas ginant viešąjį interesą, tačiau iki šiol magistrų darbuose jos nebuvo nagrinėjamos. Autorės nuomone, ginant viešąjį interesą ne mažiau svarbus ir teismo vaidmuo, kadangi tokiose bylose atsiranda teismo pareiga veikti *ex officio*, o kartu ir prielaidos pažeisti dispozityvumo, nešališkumo principus. Atsižvelgiant į tai, darbe analizuojama aktualiausia teismų praktika viešojo intereso gynimo srityje, aiškinamasi, kokios problemos šiuo metu kyla ir ar atskirais atvejais teismas pagrįstai yra įpareigotas veikti aktyviau šioje srityje.

Darbo tikslas. Išanalizuoti viešojo intereso gynimo būklę Lietuvoje, išimtinį dėmesį skiriant prokurorui, ginančiam viešąjį interesą ir teismui, kaip teisingumą vykdančiai institucijai.

Darbo uždaviniai.

- 1) pateikti viešojo intereso gynimo kryptis Lietuvos teismų praktikoje;
- 2) ištirti bei įvertinti prokuroro, ginančio viešąjį interesą, kompetenciją ir veiklos ribas;
- 3) paanalizuoti atskirus teismo veiklos *ex officio* atvejus ginant viešąjį interesą;
- 4) aptarti viešojo intereso gynimo efektyvumo problemą Lietuvoje.

Darbo objektas ir tyrimo metodai. Šio tyrimo objektas yra viešojo intereso gynimas civiliniame procese ir su tuo susijusios praktinės problemos. Autorė, rengdama darbą, panaudojo loginės analizės, lyginamąjį, sisteminių, aprašomąjį bei lingvistinį, metodus.

Darbe bene didžiausias dėmesys skirtas loginės analizės metodui, kuriuo naudotasi, tiriant norminę ir specialiąją literatūrą, darant apibendrinimus bei išvadas. Remiantis šiuo metodu, darbe tiriami atskiri viešojo intereso gynimo pavyzdžiai. Pateikiama teismų praktikos, galiojančių nacionalinių, užsienio valstybių teisės aktų analizė viešojo intereso gynimo klausimais, taip pat ir teisės mokslininkų samprotavimai šiais klausimais, daromos atitinkamos išvados, apibendrinimai.

Naudojant aprašomąjį metodą buvo aptiriamos įvairios skirtingų Lietuvos ir užsienio mokslininkų mintys viešojo intereso gynimo klausimais.

Lingvistinis metodas buvo naudojamas viešojo intereso sąvokai išanalizuoti, suprasti, kas patenka į šią sąvoką.

Remiantis sisteminės analizės metodu, viešojo intereso institutas buvo nagrinėjamas kaip neatsiejama civilinio proceso sudedamoji dalis, glaudžiai susijusi su kitais šios teisės šakos institutais.

Darbo originalumas. Autorės turimais duomenimis, viešojo intereso gynimo tema magistro darbuose buvo ypač populiaru prieš maždaug 10 metų, šia tema rašyta Mykolo Romerio Universitete 2007 m., 2009 m. rašytas magistro darbas tema „Prokuroro dalyvavimo civiliniame procese teorinės ir praktinės problemos“, 2015 m. Vytauto Didžiojo Universitete apgintas magistro darbas tema „Ar tikslinga Lietuvos Respublikos teisės aktuose apibrėžti viešojo intereso sąvoką?“, minėtuose darbuose iš esmės buvo analizuojami jau šiuo metu nebeaktualūs teisės aktai, daugiau gilinamasi į viešojo intereso sąvokos neapibrėžtumo problemą. Vilniaus Universitete magistro darbas tema „Viešojo intereso gynimas civiliniame procese“ paskutinį kartą rašytas 2017 m., jame daug dėmesio skirta viešojo intereso gynimo doktrinoms, šalims *ex officio* ir teismo funkcijai. Tuo tarpu autorės darbas yra originalus tuo, jog jame nagrinėjama naujausia teismų praktika, be to, pirmą kartą magistro darbe aptiriamos 2020 m. spalio mėnesį atnaujintos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl viešojo intereso gynimo, koncentruojamasi išimtinai į prokuroro kompetenciją, keliamas klausimas dėl viešojo intereso gynimo sistemos pasirinkimo Lietuvoje.

Svarbiausi šaltiniai. Ši magistrinio darbo tema moksliniu lygiu yra tyrinėta gana plačiai, tačiau seniai. 2006 metais yra apginta Egidijaus Krivkos disertacija „Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese“. Autorius joje išanalizavo viešojo intereso gynimo civiliniame procese instituto specifiką, atskleidė problemas, kai kurios iš jų yra aktualios iki šiol, todėl darbe naudojamos šio autoriaus mintimis. Gilinantis į skirtingas profesorių nuomones, pateikiamą kritiką ir pasiūlymus viešojo intereso gynimo kontekste, naudotasi Egidijaus Kūrio, Vytauto Nekrošiaus, Egidijos Tamošiūnienės ir

Viginto Višinskio straipsniais, taip pat kitų autorių pamąstymais. Vis dėlto, didžiausias dėmesys skiriamas Lietuvos teismų praktikai, kadangi darbe plačiausiai analizuojama Lietuvoje vyraujanti viešojo intereso gynimo sistema, prokuroro vaidmuo joje. Darbe taip pat pateikiama užsienio autorių nuomonė viešojo intereso gynimo tema, todėl naudotasi įvairių užsienio mokslininkų straipsniais.

1. Viešojo intereso sąvoka ir jos aiškinimas Lietuvos teismų praktikoje

Viešasis interesas – sąvoka, naudojama ne tik teisinėje literatūroje, Lietuvos ir užsienio teismų praktikoje, tačiau ir kasdieniame žmonių gyvenime, politikoje, ypač, kai norima pabrėžti kokį nors visuotinai pripažįstamą „gėrį“, kurį kėsinama pažeisti. Tiesa, tikslios viešojo intereso sampratos nerasime atskiruose įstatymuose, o jo pasireiškimą kiekvienu atveju, matyt, reikės vertinti individualiai. Vadinasi, tiek subjektai, turintys teisę ginti viešąjį interesą, tiek teismas, nagrinėdamas bylas, gali susidurti su problema apskritai identifikuojant viešąjį interesą, be to, ši sąvoka, kaip daugiareikšmė, gali būti suprasta per plačiai. Dėl šios priežasties, prieš gilinantį į viešojo intereso gynimo ypatumus, svarbu suvokti, kaip viešasis interesas gali būti suprantamas, kokiomis formomis jis gali pasireikšti, kaip gali būti suprantamas skirtingose teisinėse situacijose ir formuojamoje teismų praktikoje.

1.1. Viešojo intereso sąvokos daugiareikšmiškumas

Kaip minėta, atskiruose įstatymuose viešojo intereso sąvokos nerasime, tačiau nepaisant to, šią sąvoką ne kartą yra apibūdinę įvairūs autoriai.

Štai filosofijos moksle teigiama, kad viešasis interesas yra santykinė semantinė suvokiamų reiškinių charakteristika, atsirandanti tada, kai visuomenės narių patirtyje įsitvirtinę bendrieji interesai ir vertybės tuos reiškinius vertybiškai įprasmina kaip visiems ar daugumai jos narių svarbų dalyką – remtiną, puoselėtiną vertybę arba smerktiną, žalingą, šalintiną reiškinį, antivertybę. Viešasis interesas reiškiasi kaip asmens semantinės patirties saistomas daugmaž pastovus santykis su tam tikrai bendruomenei reikšmingomis vertybėmis, yra suvokiamas kaip svarbus daugumai visuomenės narių – tuo jis skiriasi nuo grupinių, korporacinių ar privačių interesų (Jackūnas, Ž. 2011, p. 6). Vadinasi, viešasis interesas iš esmės gali būti siejamas su visai žmonių bendruomenei svarbiomis vertybėmis. Nepaisant to, žmogus, kaip atskiras individas, iš prigimties linkęs labiau rūpintis savimi negu kitais, todėl ir tokio privataus asmens interesai privalo būti ginami. Šiaip ar taip, kad interesas iš tikrųjų būtų laikomas viešu, jį turi palaikyti dauguma visuomenės, priešingu atveju viešasis interesas būtų pavaldus tik atskiroms visuomenėje vyraujančioms grupėms.

Kita vertus, net jeigu teigiame, kad viešasis interesas nėra individualių interesų suma, negalime atsiriboti nuo individualių interesų, nes kad jis būtų puoselėjamas, viešasis interesas turi sutapti su individualiu interesu, nes kitaip niekas jo nepuoselės, be to, jis turi

būti priimtinas visiems, nes kitu atveju, jei bus palaikomas, bet bus kam nors svetimas ar primestas, jo nebus galima vadinti viešu interesu (Mackonis, A., 2009, p. 78).

Taip yra todėl, kad visuomenė nėra sudaryta iš vienodais standartais besivadovaujančio ir vienodo tikslo siekiančių asmenų ir jų grupių. Tokia padėtis veda prie nuolatinio konflikto, todėl viešąjį interesą galima bandyti identifikuoti su kompromiso tarp konfliktuojančių grupių įtvirtinimu. Tačiau tokiu atveju viešuoju interesu tampa bet kas, dėl ko pavyko susitarti. Be to, kaip ir kiekviename susitarime, tikėtina, jog viena susitarimo pusių bus išlošusi daugiau nei kuri nors kita, todėl pasiektas susitarimas būtų tam tikras grupinio intereso, bet ne viešojo intereso patenkinimas (Mackonis, A., 2009, p. 142). Vadinasi, iš tokio aiškinimo išplaukia, jog apskritai viešasis interesas yra ne tiek tikslas, kiek pats procesas (Lewis, C. W., 2006). Procesas, kuris užtikrina, kad bus tiksliai nuspręsta kas turėtų būti laikoma viešuoju interesu, priimtinu visiems, tačiau ne atskiroms visuomenės grupėms.

Galima sakyti, kad minėtai pozicijai pritariama ir teisės moksle, antai Ugnius Trumpulis teigia, jog: „viešasis interesas yra žmogaus ir jo teisių pirmumu pagrįstas visuomenės bei valstybės interesas, užtikrinantis Konstitucijoje įtvirtintų siekių įgyvendinimą, atskiro žmogaus, visuomenės, valstybės egzistavimą bei vystymąsi.“ (Trumpulis, U., 2010, p. 134). Tiesa, šioje sąvokoje tarsi dar papildomai užprogramuojama, kad viešasis interesas pasireikš tik tada, kai saugoma vertybė bus tiesiogiai numatyta Konstitucijoje. Tokia pozicija iš esmės lengvai paaiškinama, kadangi Konstitucija, plačiąja prasme, laikytina bendru tautos susitarimu.

Taigi, galima daryti išvadą, jog viešojo intereso sąvoka apskritai yra labai plati ir sunkiai apibūdinama, tačiau iš esmės apima visas gyvenimo sritis, o pats viešasis interesas yra ne kas kita, kaip rezultatas, gimęs iš socialinio proceso, kurio metu idealiuoju atveju, atskiros interesų grupės prieina bendro konsensuso ir nusprendžia, kas yra visuotinai saugotina ir gintina.

1.2. Viešasis interesas kaip visuotinis gėris

Įstatymas yra ne kas kita kaip proto potvarkis dėl bendrojo gėrio, kurį tas, kuris turi rūpintis bendrija, paskelbė, - dar XIII amžiuje teigė Tomas Akvinietis¹. Galima sakyti, kad tokia įstatymų leidyba, užtikrinanti visos visuomenės interesus, būtų ideali, tačiau toks aiškinimas šiandieniniame teisėkūros kontekste būtų pernelyg utopinis. Keičiantis ir modernėjant visuomenei, suprasti ir atskirti, kas yra bendrasis gėris bus vis sunkiau,

¹ Šinkūnas, H. paskaitų „Politinių sistemų teorija“ metodinė medžiaga, 2017 m.

kadangi atskiros individų grupės, priklausomai nuo jų socialinių, ekonominių, religinių ir kitų interesų, šią sąvoką aiškina kitaip.

Pavyzdžiui, atskiros religinės grupės - katalikų Bažnyčios Katekizme nurodoma, kad „bendrasis gėris suvoktinas kaip „visuomeninio gyvenimo sąlygų visuma, leidžianti tiek grupėms, tiek pavieniams nariams geriau ir lengviau pasiekti tobulumą“ (Katalikų Bažnyčios Katekizmas 2012: 528). Čia bendrasis gėris taip pat siejamas ne su tikslais, bet su tam tikrų materialių ir nematerialių socialinių sąlygų visuma. Tų sąlygų suvokimas ir teikia vidinę protingą priežastį jų išsaugojimui teikti prioritetą prieš individualius interesus. Bendrasis gėris egzistuoja todėl, kad kiekvienas protingas visuomenės narys suvokia, jog ši sąlygų visuma yra būtina prielaida tenkinti jo paties asmeninius interesus (Malinauskas, V., 2018, p. 195).

Be to, manytina, jog bendrasis gėris apima ne tik materialius gėrius bei socialines institucijas, bet taip pat ir tam tikrus nematerialius gėrius. Tokiems gėriams priskirtina viešoji moralė ir visuomenės narių dorybės (Malinauskas, V., 2018, p. 197). Būtent viešoji arba kitaip, gera moralė yra svarbi ir šiuolaikiniuose teisiniuose santykiuose. Tai rodo teismo pareiga *ex officio* vertinti, pavyzdžiui, ar tarp šalių sudaryta taikos sutartis, ar sandoris neprieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei.

Tiesa, tiek viešoji tvarka, tiek gera moralė nėra tiksliai apibrėžiamos sąvokos, o kasacinis teismas teigia, jog formulotės „viešoji tvarka“ ar „gera moralė“ turinys yra įvairialypis ir sietinas ne tik su atliekamais veiksmais, bet ir su tikslais bei veiksmų pasekmėmis. Viešoji tvarka apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, o principai įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose.

Kaip minėta aukščiau, vienas iš pavyzdžių kada teismas turi pareigą veikti *ex officio* yra tikrinti ar sandoris neprieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei. Vertinant šiuos požymius kasacinis teismas yra nurodęs, jog sandorio turinys geros moralės požiūriu vertintinas pagal moralės vertybių (gėrio ir blogio, sąžiningumo ir nesąžiningumo) sampratą. Teisingumo kriterijus yra moralės normos, kurių tikslas – užtikrinti visų visuomenės narių interesų derinimą, apsaugoti ekonomiškai ir fiziškai silpnesnių visuomenės narių interesus, užkirsti kelią piktnaudžiauti teise, todėl, vertinant sudarytus sandorius, reikia vadovautis ne tik teisės, bet ir geros moralės, kurios kriterijus yra gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas, normomis (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2006; 2014 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2014; 2015 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-689-695/2015). Vadinasi, bendrąjį gėrį, be kita

ko, sudaro ir tam tikri nematerialieji gėriai – viešoji tvarka bei gera moralė, o nustatant viešojo intereso gynimo būtinumą yra svarbūs ne tik atliekami veiksmai, teisinių santykių pobūdis, bet ir galinčios kilti pasekmės.

Dar daugiau, jau nuo senų laikų buvo suprantama, jog bendrąjį gėrį sudaro keletas specifinių tikslų, skirti skatinti bendrą žmogaus gerovę, pvz.: taika, tvarka, klestėjimas, teisingumas ir bendruomeniškumas (Douglass, B., 1980). Savo ruožtu bendrasis gėris buvo traktuojamas kaip aukštesnis gėris. Tai, žinoma, nereiškė, kad asmenys buvo tiesiog nepriklausomiems valstybės tikslams skirti instrumentai, tačiau buvo daroma prielaida, kad jei visuomenė tinkamai funkcionuoja, bendrasis ir asmens gėris paprastai sutaptų. Tačiau net ir geriausiomis aplinkybėmis kartais gali kilti konfliktų ir tais atvejais pirmenybė buvo teikiama bendram labui (Douglass, B., 1980). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat įvardija pačią valstybę kaip „aukštesnį interesą“ ir nurodo, jog pati Konstitucija įtvirtina valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Autorės pastebėjimu, toks valstybės vaidmens formavimas, tarsi turėtų suponuoti, jog bylose, kuriose viena iš šalių yra valstybė, tai liečia ir visuomenės interesus, todėl automatiškai vyrauja ir viešasis interesas, tačiau atskirais atvejais, kai iš esmės valstybė veikia privatinuose santykiuose kaip juridinis asmuo, tokiose bylose viešojo intereso pasireiškimas gali būti kvestionuotinas, pavyzdžiui, nuomos teisiniai santykiai, kuomet valstybė išnuomoja žemės plotą juridiniam asmeniui, o šis laiku nesumoka sulygto nuomos mokesčio, pirkimo pardavimo teisiniai santykiai ir kiti juridiniams asmenims įprasti santykiai. Vadinas, vertinant valstybę kaip bendrą visuomenės gėrį civilinėse bylose, turima daryti takoskyrą tarp bylų, kuriose gintinas viešasis interesas, t. y. ginčas kilęs dėl visuomenei svarbių objektų, vertybių ir bylų, kuriose iš esmės viešasis interesas nepasireiškia, kadangi valstybė veikia komerciniuose santykiuose kaip juridinis asmuo.

Apibendrinant išdėstytus pavyzdžius ir doktrinoje pateikiamas mokslininkų nuomones, galima teigti, jog bendrojo gėrio sąvoka yra plati ir tiksliai neapibūdinama, tačiau apima ne tik materialiuosius, bet ir nematerialiuosius gėrius, tokius kaip viešoji tvarka bei gera moralė, kurių vertinimas viešojo intereso gynimo kontekste yra ypač svarbus ir nors Konstitucinio Teismo teigimu pati valstybė bendrąja prasme laikytina bendrojo gėrio pagrindu, teismas, vertindamas viešojo intereso gynimo būtinumą byloje turi atsizvelgti ne tik į visuomenės interesus, bet ir ginčo pobūdį bei įvertinti galimas pasekmes.

1.3. Viešasis interesas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Konstitucija – tiesiogiai taikomas aktas, ji leidžia kvestionuoti konstitucingumo aspektu bet kokį ordinarinį teisinį reguliavimą – ne tik atitinkamame ordinarinės teisės akte eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintas nuostatas, bet ir jų nebuvimą, t. y. teisės spragas. Pačioje Konstitucijoje nėra spragų, Konstitucija – ne tekstas, kaip ir teisė apskritai, Konstitucija ir teisė yra atitinkamo teksto prasmė, t. y. tai, kas slypi už teksto ir ką tas tekstas (iš)reiškia (Kūris, E., 2006, p. 10). Vadinasi, kai turime omenyje viešojo intereso gynimą, turime atsižvelgti ne vien į tiesiogiai Konstitucijoje numatytas vertybes, bet ir kaip jos aiškinamos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, jog viena vertus viešasis interesas gali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; jo įtvirtinimas ir užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti, o viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai), tačiau kita vertus, viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonomiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Kartu pažymėta, jog viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai *inter alia* visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti, *inter alia*, per teismus, pagal savo kompetenciją sprendžiančius bylas, todėl kiekvieną kart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. Priešingu atveju kiltų pagrįsta abejonė, kad tai, kas teismo yra ginama ir saugoma kaip viešasis interesas, iš tikrųjų yra ne viešasis, bet

privatus tam tikro asmens interesas², o tokiu atveju būtų pažeidžiami teismo nešališkumo, rungimo principai.

Be to, Konstitucinis Teismas nurodė ir tai, jog iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas).

Nurodytas viešojo intereso aiškinimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje galima sakyti, yra dvejopas – teigiama, kad viešasis interesas yra labai platus, besikeičiantis ir iš esmės gali atsirasti bet kokioje situacijoje, kurioje galimai paneigiamos Konstitucijoje įtvirtintos vertybės, tačiau kita vertus, teismas turi būti išimtinai atsargus, vertinant tokias situacijas, nes kyla grėsmė netinkamai įvertinti viešojo intereso pasireiškimą ir įsikišti į privatus teisinius santykius. Be to, iš aukščiau pateikiamos teismo jurisprudencijos analizės galima daryti išvadą, jog bendrąja prasme, viešasis interesas byloje turi atsispindėti per visuotinai svarbių vertybių, ginamų Konstitucijos, pažeidimą, tačiau kartu ginant viešąjį interesą negali būti paneigiami privatus asmens interesai.

Tiesa, aukščiau minėta Konstitucinio Teismo praktika buvo iš dalies kritikuojama, o įvertinęs 2011 m. CPK pakeitimus Vytautas Nekrošius išskyrė tokias problemas kaip: 1) per plati viešojo intereso sąvoka; 2) bylą nagrinėjančio teismo pavertimas viešąjį interesą ginančiu subjektu. Baimintasi, jog teismas nepradėtų per plačiai aiškinti viešojo intereso sąvoką, kištis į privačius teisinius santykius ir pažeisti svarbiausius – šalių autonomijos, sutarčių laisvės bei nepriklausomumo ir nešališko teismo principus (Nekrošius, V., 2012, p. 1107). Manytina, jog šias problemas iš dalies bandyta spręsti toliau pateikiamais kasacinio teismo išaiškinimais, priimtais atskirose nedispozityvių bylų kategorijų bylose.

1.4. Viešojo intereso aiškinimas Lietuvos kasacinio teismo praktikoje, nagrinėjant nedispozityvaus pobūdžio bylas

Teisės doktrinoje pripažįstama esant tris civilinių bylų kategorijas. Pirma, tai grynai privačios bylos. Jos kilusios iš materialųjų teisinių santykių, kurių subjektų galimybė

² Oficialioji konstitucinė doktrina [<https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf>; žiūrėta 2021-02-16 20:01, p. 518]

laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis nėra ribojama ir kurių nagrinėjimas ir sprendimas nėra susijęs su viešojo intereso apsauga. Tokias bylas galima pavadinti dispozityviomis. Antra, tai bylos, kurių nagrinėjimas ir sprendimas susijęs su viešojo intereso apsauga, nes jos kyla iš materialiujų teisinių santykių, kurių subjektų galimybės laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis yra ribotos. Tai bylos, kylančios iš šeimos, darbo teisinių santykių, bylos, susijusios su žmogaus teisių gynyba, nesąžininga konkurencija, bankrotu, asmens teisinio statuso nustatymu ir panašiai. Šias bylas galima pavadinti nedispozityviomis, nes materialiujų santykių subjektai, neturėdami teisės visiškai disponuoti savo teisėmis ir pareigomis materialiojoje teisėje, negali turėti tokios teisės ir procese. Ir, trečia, tai bylos, kuriose vieni reikalavimai yra dispozityvūs, o kiti – nedispozityvūs. Tai mišrios bylos, kuriose yra ir privatus, ir viešasis interesas, o turint omenyje šių bylų prigimtį, galima teigti, kad dispozityvumo civiliniame procese laipsnis ir teismo kontrolės laipsnis priklauso nuo nagrinėjamos bylos pobūdžio (Laužikas, E. *et al.*, 2003, p. 184).

Būtent antroji rūšis bylų - nedispozityvios, kuriose vyrauja viešasis interesas, bus nagrinėjama autorės darbe, kadangi viešojo intereso pasireiškimas, kaip matysime vėliau, suteikia teismui teisę veikti aktyviau, pavyzdžiui, rinkti įrodymus savo iniciatyva ar netgi peržengti ieškinio ribas, tačiau prieš gilinantį į šios kategorijos bylose kylančias problemas, svarbu suprasti kas iš esmės sieja nedispozityvias bylas, kokie pagrindiniai viešojo intereso bruožai yra išskiriami teismų praktikoje.

Pirmiausia reikėtų paminėti, jog visos minėtų bylų kategorijos yra bendros nelygiaverte teisinių santykių šalių padėtimi, t. y. dažniausiai laikoma, kad viena santykio šalis yra silpnesnė už kitą. Pavyzdžiui, pripažįstama, kad teismas turi būti ypatingai atidus ir aktyvus nagrinėdamas iš šeimos santykių kylančias bylas, jeigu ginče dalyvauja vaikai arba vienas iš sutuoktinių laikytinas nelygiavertėje padėtyje su antruoju, jam reikalingas išlaikymas. Kasacinis teismas yra nurodęs, jog teismas, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias aplinkybes ir vadovaudamasis viešojo intereso apsaugos tikslais, turi teisę atlikti CPK 376 straipsnyje nustatytus veiksmus; aktyvus teismo vaidmuo gali reikštis nagrinėjant reikalavimus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo tėvams gyvenant skyriumi, dėl bendravimo su vaikais ir dalyvavimo juos auklėjant tvarkos nustatymo, dėl nepilnamečių vaikų ar sutuoktinių išlaikymo, taip pat kitus panašius materialiuosius reikalavimus, kurie nėra grynai privataus pobūdžio, bet susiję su viešuoju interesu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-505/2014). Be to, šeima išimtinai yra saugoma Konstitucijos, todėl viešojo intereso užtikrinimas šiose bylose nekvestionuotinas.

Kiek kitokia situacija yra su bylomis dėl darbo teisinių santykių. Kasacinis teismas yra nurodęs, jog įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nelygiavertį darbuotojo ir darbdavio ekonominį ir socialinį statusą, CPK IV dalies XX skyriuje nustatė tam tikrus darbo bylų nagrinėjimo ypatumus. Šie ypatumai nustatyti siekiant apsaugoti darbuotojo, kaip ekonomine ir socialine prasme silpnesnės darbo teisinių santykių šalies, interesus. Dėl to teismas darbo bylose privalo būti aktyvus tiek siekdamas apsaugoti privatų darbuotojo interesą, tiek ir viešąjį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-113/2005). Iš tokio aiškinimo darytina išvada, jog teismas, sprenddamas dėl viešojo intereso apsaugos, be kitų sąlygų, turi įvertinti darbuotojo ekonominį ir socialinį statusą, o ne aklaite teigti, jog visose situacijose turėtų būti labiau ginami darbuotojo interesai ir manytina, kad galimi ginčai, kai silpnesnioji šalis yra pats darbdavys, todėl, autorės nuomone, viešasis interesas darbo bylose atskirais atvejais gali pasireikšti ribotai.

Nuo aukščiau paminėtų nedispozityvių bylų kategorijų viešųjų pirkimų bylos skiriasi tuo, jog pastaruosiuose santykiuose viena bylos šalis dažniau nei kitose, yra valstybė. Viešųjų pirkimų bylose gausu ypatumų, leidžiančių teismui veikti aktyviai, pavyzdžiui, teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina, siekiant teisingai išspręsti bylą, atsižvelgiant į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, taip pat teismas turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus, priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu, o jeigu byloje pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų, teismas, nustatęs, kad tenkinti pareikštą reikalavimą nėra pagrindo, gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002, 423⁸ straipsnis). Tiesa, kasacinis teismas teigia, jog tam, kad teismas galėtų peržengti ieškinio ribas, viešojo intereso pasireiškimas turi būti akivaizdus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-359/2012).

Kaip buvo minėta anksčiau, nedispozityvias bylas jungia tam tikra prasme nelygiavertė teisinių santykių šalių padėtis ir ribota galimybė disponuoti savo materialinėmis teisėmis, o tai, ar byloje vyraus viešasis interesas, nepriklauso nuo to, ar šalis yra fizinis asmuo, ar juridinis asmuo. Ir vienu, ir kitu atveju yra ypatingai svarbios ginamos vertybės, tačiau gali skirtis subjektų, kuriuos palies byloje priimtas sprendimas, ratas. Puikus to pavyzdys būtų bylos, kylančios iš nemokumo proceso, t. y. restruktūrizavimo arba bankroto. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, jog

bankroto bylos iškėlimas sukelia *erga omnes* padarinius, todėl teismų praktikoje visuotinai pripažįstama, jog bankroto bylose egzistuoja viešasis interesas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1259/2013).

Valstybės veikimui yra ypač svarbūs ekonominiai santykiai, o viešasis interesas šiose bylose viena vertus, užtikrina, kad įmonės, patiriančios sunkumą, dar sugebėtų išsilaikyti rinkoje, išliktų gyvybingos, kita vertus, jeigu nebeįmanoma išgelbėti įmonės, leidžia greičiau patenkinti kreditorių interesus, taip įnešant daugiau stabilumo civilinėje apyvartoje. Galima sakyti, kad ši nedispozityvių bylų kategorija yra išskirtinė tuo, jog dažnu atveju paveikia labai platų ratą žmonių – ne tik pačią įmonę, bet ir jos darbuotojos, kreditorius, debitorius. Be to, doktrinoje teigiama, jog aktyvus teismo vaidmuo yra teisiškai ir ekonomiškai pagrįstas, siejamas pirmiausia su proceso operatyvumu, kreditorių ir kitų nemokumo proceso dalyvių interesų apsauga (Jokubauskas, R. *et al.*, 2019, p. 454).

Šiose bylose taip pat vyrauja teisėjo vadovavimo procesui principas, o pagal Juridinių asmenų nemokumo įstatymo (toliau – JANĮ) 3 straipsnio 4 punktą teismo aktyvumas šiose bylose siejamas su trimis atskirais procesiniais veiksmais: nemokumo proceso dalyvių įpareigojimu atlikti procesinius veiksmus, įrodymų rinkimu ir nemokumo proceso šalių veiksmų kontrole, tačiau svarstyтина, jog toks teismo aktyvumo galimybių sąrašas yra nebaigtinis (Jokubauskas, R. *et al.*, 2019, p. 448).

Silpnesnės šalies apsaugos principas taip pat pasireiškia sutarčių teisėje. Jo esmė yra ta, kad mažiau patyrusi ir ekonomiškai silpnesnė šalis būtų apsaugota nuo ekonomiškai stipresnės ir labiau patyrusios šalies. Būtent taip stengiamasi atkurti jėgų, arba, kitaip tariant, derybinės galios, pusiausvyrą, kuri prarandama, kai viena iš šalių yra stipresnė. Stipresnė šalis gali būti dėl įvairių priežasčių, dėl to, kad ji užsiima tam tikra veikla ir žino tos veiklos specifiką ir ypatumus, o kita šalis to nežino, dėl to, kad ji ekonomiškai galingesnė ir diktuoja tam tikras sutarčių sąlygas (net jei dėl tų sutarčių sąlygų ir yra deramasi individualiai), dėl to, kad sutarties šalis yra parengusi iš anksto standartines sutarčių sąlygas, ir kitų priežasčių. Vartotojai, kaip silpnesnė sutartinių santykių šalis, yra išskirti remiantis abstrakčiais, formaliais požymiais, laikantis išankstinės nuostatos, kad tam tikromis aplinkybėmis visi asmenys yra silpnesnė šalis, kitaip tariant, yra ekonomiškai silpnesni, mažiau patyrę, turintys mažiau informacijos (Bublienė, D., 2007, p. 42).

Kalbant apie vartojimo santykius, kurie pasireiškia perkant ar naudojantis tam tikromis paslaugomis, teikiamomis asmens asmeniniams poreikiams, šiuo metu ypač

aktuali naujai formuojama teismų praktika byloje, susijusiose su vartojimo kreditais, kadangi joje pripažinta, kad teismas turi pareigą *ex officio* vertinti vartojimo sutarčių sąlygų sąžiningumą nepriklausomai nuo to, ar vartotojas reiškė tokį reikalavimą.³ Vadinasi, teismas, nagrinėdamas bylas, kilusias iš vartojimo kredito teisinių santykių, visais atvejais laiko, kad skolininkas yra prastesnėje padėtyje, negu vartojimo kreditus teikianti įmonė ir savo iniciatyva sprendžia dėl vartojimo sąlygų ne(sąžiningumo). Toks kasacinio teismo aiškinimas yra teisiškai pagrįstas, kylantis iš Europos Sąjungos direktyvų, tačiau iš jau minėtų bylų kategorijų išsiskiriantis tuo, jog, galima sakyti, kad vartojimo santykiuose teismui apskritai nereikia nustatinėti sąlygų, ar vartotojas laikytinas silpnesne šalimi, o tokių santykių sąžiningumo vertinimas išimtinai priklauso teismo kompetencijai, nepriklausomai nuo to ar pats vartotojas tuo suinteresuotas.

Iš šioje dalyje pateikiamų pavyzdžių matyti, jog, išimties iš klasikiniame civiliniame procese vyraujančio dispozityvumo principo daromos atsižvelgiant į šalių, tarp kurių kilo ginčas, pobūdį, ginamas vertybes bei interesus. Tokios bylos laikomos nedispozityviomis, nebaigtinis jų sąrašas yra pateikiamas įstatyme, taip pat apie bylų priskyrimą nedispozityvioms atskirais atvejais pasisakoma teismų praktikoje. Sutariama, kad nedispozityvias bylas nuo dispozityvių galima atskirti pagal teismui suteikiamą galimybę veikti aktyviai, pavyzdžiui, be šioje darbo dalyje paminėtų bylų kategorijų prie nedispozityvių teismų praktika priskiria ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamas bylas ir nurodo, jog teismas turi imtis visų būtinų priemonių, jog būtų visapusiškai išsiaiškintos bylos aplinkybės, o tai taip pat reiškia teismo pareigą nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, išreikalauti įrodymus, turinčius reikšmės bylai ir kita (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-80-706/2017, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k3-442-916/2017). Taigi, bylos priskyrimą nedispozityviųjų kategorijai šiuo atveju nulemia ir pati civilinio proceso teisenos - ypatumas, jog iš esmės šiose bylose nebūna tarp dviejų skirtingų šalių susiklosčiusio ginčo.

Nedispozityviose bylose teismas turi teisę veikti aktyviai, tačiau kiekviena bylų kategorija, priklausomai nuo teisinių santykių kilmės, nustato skirtingą teismo aktyvumo pobūdį – vienose įtvirtinamas baigtinis teismo teisės veikti aktyviai sąrašas, kitose teismo aktyvumo vaidmuo priklauso nuo formuojamos teismų praktikos. Be to, kaip pažymima kasacinio teismo praktikoje, tam tikrose situacijose, nesant pareikštų reikalavimų, teismą veikti *ex officio* įgalina CK normos, pavyzdžiui CK. 1.78 straipsnio 5 dalis, kuri numato,

³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vartojimo kredito santykių teisinio reglamentavimo ypatumų ir jų taikymo bei aiškinimo teismų praktikoje apžvalga, 2020 m. *Teismų praktika Nr. 52*.

jog niekinio sandorio pasekmes ir faktą teismas konstatuoja savo iniciatyva (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-328-248/2020).

Taigi, nedispozityvios bylos yra tos, kurių nagrinėjimas yra susijęs su viešojo intereso apsauga, kadangi šiose bylose subjekto galimybė laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis yra ribota, o teismas, kaip ginčo sprendėjas, vadovaudamasis įstatyme numatytais galimybėmis arba savo iniciatyva, matydamas tam būtinybę, veikia aktyviai.

Atsižvelgiant į tai, autorė tolimesnėje darbo dalyje bandys atsakyti į klausimus – ar teismas iš tiesų turėtų būti aktyvus, gindamas viešąjį interesą byloje, kurios baigtimi nėra suinteresuotas pats atsakovas? Ar teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija, nėra įspraudžiamas į rėmus vertinti viešojo intereso pasireiškimą, kuris atskirose bylose faktiškai nepasireiškia?

2. Prokuroro, kaip viešąjį interesą galinčio ginti subjekto ir teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, vaidmuo civilinėse bylose su viešoju interesu

Pasak Valentino Mikelėno, pasaulinė praktika rodo, jog viešąjį interesą bandoma ginti trimis pagrindiniais būdais: 1) įstoti į procesą teisė suteikiama tam tikram valstybės pareigūnui – prokurorui, kurio pagrindinė funkcija ir yra ginti viešąjį interesą; 2) teisė pareikšti specialų – grupės ieškinį didesnės ar mažesnės visuomenės dalies interesams apginti. Tokį ieškinį pateikia vienas ar keli suinteresuoti asmenys; 3) teisės ginti viešąjį interesą suteikimas visuomeninėms organizacijoms, taip pat specializuotoms valstybės institucijoms ar pareigūnams (Mikelėnas V., 1997, p. 200). Šiame darbe išimtinai bus nagrinėjamas pirmasis būdas, kadangi įstatyme įtvirtinta galimybė reikšti grupės ieškinį civiliniame procese ginant viešąjį interesą buvo panaikinta nuo 2015 m. sausio 1 d., priėmus CPK pakeitimus, o institucijų kompetencija ginant viešąjį interesą, turint omenyje, jog Lietuvoje gausu tokią galimybę turinčių institucijų, dėl ribotos magistro darbo apimties, bus aptariama tiek, kiek tai būtina bendrai viešojo intereso gynimo sistemos sampratai apžvelgti.

Vadovaujantis Vytauto Nekrošiaus išsakytomis mintimis, Lietuvoje egzistuojančią viešojo intereso gynimo sistemą sudaro keletas dedamųjų. Pirmiausia, ieškinį viešajam interesui apginti įstatymų numatytais atvejais turi teisę pareikšti įstatymų numatyti subjektai, iš kurių svarbiausias yra prokuroras. Antroji šios sistemos dedamoji šiuo metu yra ta, kad CPK nepateikia išsamaus atvejų, kai turi būti ginamas viešasis interesas, sąrašo, tačiau tai yra įtvirtinama atskiruose įstatymuose, be to apie tokius atvejus pasisakoma teismų praktikoje.

Trečioji aptariamąsios sistemos dedamoji – tai atitinkamų valstybės ar savivaldybės institucijų teisė duoti išvadą byloje, ketvirtoji – tai CPK numatyta galimybė pareikšti grupės ieškinį viešajam interesui apginti. Pagaliau penktoji sistemos dalis – tai jau dalies aptartų nedispozityvių bylų nagrinėjimo tvarka.

Aptartoje sistemoje anksčiau akivaizdžiai trūko vieno elemento, siekiant užtikrinti viešojo intereso efektyvų gynimą – tai prokuroro teisės įstoti į jau prasidėjusį procesą su savarankišku reikalavimu dėl viešojo intereso gynimo, tačiau šiuo metu yra įtvirtintas CPK (Nekrošius, V., 2012, p. 1102).

Kalbant apie pirmąją ir pagrindinę sistemos sudedamąją, būtina atriboti prokuroro ir kitų subjektų, numatytų įstatymuose, kurie gali reikšti ieškinį viešajam interesui ginti, kompetenciją. Pažymėtina, jog prokuroras gins viešąjį interesą tik, kai

valstybės ar savivaldybių institucijos, kurių veiklos srityse buvo padarytas teisės akto pažeidimas, nesiėmė priemonių jam pašalinti, arba kai tokios kompetentingos institucijos nėra. Be to, prokuroras turi kompetenciją dar iki ieškinio pareiškimo teisme reikalauti iš valstybės ar savivaldybių institucijų, spręsti dėl priemonių teisės pažeidimams pašalinti taikymo ir informuoti prokuratūrą apie priimtą sprendimą bei jo vykdymą (Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 4 dalies 2 punktas). Į prokurorą su prašymu ginti viešąjį interesą gali kreiptis iš esmės kiekvienas asmuo, kuris mano, jog jo privatus interesas sutampa su viešuoju ir dėl to būtina kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo, tuo tarpu valstybės ir savivaldybių institucijos nėra įgaliotos ginti asmenų, kurie mano, jog yra pažeidžiamas viešasis interesas, teises ir veikia išimtinai savo veiklos ribose.

Prokuroras yra išskirtinis teisinių santykių subjektas ne tik todėl, kad jo neriboja instituciniai rėmai, bet ir todėl, kad tiek CK, tiek CPK nurodo atskirus atvejus, kai ieškinį teisme pareikšti gali būtent prokuroras, be to, kaip toliau matysime, prokurorą, kaip specialų subjektą, galintį ginti viešąjį interesą, išskiria ir teismų praktika, todėl šiame darbe daugiausia dėmesio skiriama būtent jo teisių riboms ir kompetencijai. Be to, ginant viešąjį interesą Lietuvos civiliniame procese ne mažiau svarbus ir teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, vaidmuo, kadangi teismas tokiose bylose (ne)pagrįstai turi pareigą veikti aktyviai, todėl darbe aptariami atskiri, autorės nuomone, probleminiai klausimai, susiję su teismo kompetencija civiliniame procese.

2.1. Prokuroro teisė reikšti ieškinį civiliniame procese

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. To paties straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Nors įprastai prokuroro veikla siejama su baudžiamuoju procesu, pagrindines prokuroro veiklos funkcijas numato Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 2 straipsnio 2 dalis, kurios 7 punkte numatyta, jog prokuroras, be kita ko, gina viešąjį interesą.

Minėta funkcija detalizuota to paties įstatymo 19 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad: „Prokurorai gina viešąjį interesą, kai nustato teisės akto pažeidimą, kuriuo pažeidžiamos asmens, visuomenės, valstybės teisės ir teisėti interesai, ir toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu, o valstybės ar savivaldybių institucijos, įstaigos ar įmonės, kurių veiklos srityse buvo padarytas teisės akto pažeidimas, nesiėmė priemonių

jam pašalinti arba, kai tokios kompetentingos institucijos nėra.“ Pastebėtina, jog įstatyme konkrečiai nenurodomos situacijos, kuriose prokuroras turėtų imtis ginti viešąjį interesą. Aišku tiek, kad prokuroras gina viešąjį interesą, kai mato, kad yra teisės pažeidimas, o kompetentingos institucijos viešajam interesui ginti nėra arba tai nepatenka į jos sritį.

Atsakymo į tai nepateikia ir CPK 49 straipsnio 1 dalis, kurioje numatyta, jog prokuroras turi teisę pareikšti ieškinį ar pareiškimą, įstoti į prasidėjusį procesą trečiuoju asmeniu, pareiškiančiu savarankiškus reikalavimus, viešajam interesui ginti Civiliniame kodekse, CPK, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme ir kituose įstatymuose numatytais atvejais. Dėl šios priežasties atsakymo ir konkrečių situacijų pavyzdžių tenka ieškoti teismų praktikoje ir atskiruose įstatymuose.

Svarbu pastebėti, jog kasacinio teismo nuomone, kompetencija spręsti dėl viešojo intereso pažeidimo neribojama konkrečiais atvejais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-363/2010), o prokuroras, kaip universali institucija viešajam interesui ginti, yra išimtis tarp kitų viešojo intereso gynimo subjektų – institucijų, kurios yra įgaliotos ginti viešąjį interesą, kurio pažeidimas pasireiškia tik tam tikrų teisių ir teisėtų interesų, kurių apsauga yra institucijos kompetencija, pažeidimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2013). Vadinasi, prokuroras turėtų būti išskiriamas kaip specialus subjektas, kurio neriboja tam tikri instituciniai rėmai, tačiau kartu ir negalima sakyti, kad prokuroras yra visiškai laisvas veikti viešojo intereso gynimo srityje. Toliau matysime, jog jis yra saistomas ne tik Prokuratūros įstatymo, bet tam tikra prasme ir generalinio prokuroro rekomendacijų, o gindamas viešąjį interesą turi vadovautis ir formuojama teismų praktika.

Prieš pradėdant iš esmės nagrinėti generalinio prokuroro paskelbtas rekomendacijas viešojo intereso gynimo srityje, svarbu aptarti pačių rekomendacijų, kaip poįstatyminio teisės akto, galią ir svarbą prokuroro profesinėje veikloje. Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos ir kiti teisės norminiai aktai, formuojantys ikiteisminio tyrimo, valstybinio kaltinimo ir nuosprendžių pateikimo vykdyti kontrolės patikrą, yra privalomi. Pirmiausia, autorė pastebi elementarų dalyką – pats žodis „rekomendacija“ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos aiškinimu⁴ gali reikšti patarimą, siūlymą, nurodymą, tačiau nesuformuoja privalomo pobūdžio, tuo tarpu Prokuratūros įstatymas šiam aiškinimui prieštarauja ir nurodo, kad rekomendacijos tam tikrose srityse prokurorams yra privalomos.

⁴ www.vlkk.lt/konsultacijos/5304-rekomendacija [žiūrėta 2021 m. vasario 28 d. 16:59 val.]

Doktrinoje taip pat yra kvestionuojamas generalinio prokuroro rekomendacijų legitimumas. Anot Remigijaus Merkevičiaus, Konstitucijoje nėra išskirta atskirai generalinio prokuroro konstitucinė kompetencija. Konstitucijoje nenurodyta, kad generalinis prokuroras turėtų bendrąją teisę priiminėti norminius teisės aktus, kurie reglamentuotų baudžiamuosius procesinius santykius. Tokia generalinio prokuroro teisė ar kompetencija neakcentuojama ir konstitucinėje jurisprudencijoje, o teisinėje valstybėje baudžiamieji procesiniai santykiai iš principo turėtų būti reglamentuoti baudžiamąjo proceso įstatyme – kodekse, o ne generalinio prokuroro rekomendacijomis. Konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiama, kad įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo turinys negali būti aiškinamas remiantis tuo, kaip jį interpretavo Vyriausybė ar kitos institucijos, pagal savo kompetenciją leisdamos poįstatyminius teisės aktus, kuriais siekiama įgyvendinti atitinkamų įstatymų nuostatas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas), kad įstatymuose vartojamų sąvokų turinys gali būti apibrėžiamas (*inter alia* aiškinamas) tik įstatymu, o ne žemesnės galios teisės aktu (Merkevičius, R., 2013).

Galiausiai, Remigijaus Merkevičiaus nuomone, generalinio prokuroro rekomendacijos, kaip aktai, kuriuose apibendrinama geroji prokurorinė praktika, parodomi orientyrai, gal ir gali būti, tačiau jos negali būti laikomos baudžiamąjo proceso teisės šaltiniais – aktais, privalomais baudžiamąjo proceso dalyviams (Merkevičius, R., 2013). Tiesa, minėta nuomonė, kuriai pritaria ir darbo autorė, doktrinoje suformuluota kalbant išimtinai apie rekomendacijas, privalomas prokurorams baudžiamajame procese. Atsižvelgiant į tai, kad proceso teisės normos yra imperatyvios, o pati proceso teisė – viešoji, tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procese generalinio prokuroro rekomendacijų reikšmė turėtų būti vienoda, tačiau doktrinoje nesant konkretaus požiūrio į situacijas, kuomet prokuroras, vadovaudamasis generalinio prokuroro rekomendacijomis reiškia ieškinį civilinio proceso tvarka, pasvarstyta, ar rekomendacijos, bendrąja prasme, būdamos *soft law* šaltiniu, yra privalomos prokurorams, besikreipiantiems į teismą ginant viešąjį interesą. Šis klausimas aptartinas ir todėl, kad generalinio prokuroro rekomendacijos yra taikomos siauram ir konkrečiam pareigūnų bei prokurorų ratui ir apibrėžia konkrečias teises situacijas, o jų privalomumo klausimas yra diskutuojamas doktrinoje, tuo tarpu rekomendacijos civiliniame procese yra bendresnio pobūdžio, jų taikymas nekvestionuojamas, jomis naudojamosi praktikoje.

Kaip buvo minėta anksčiau, Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams generalinio prokuroro rekomendacijos yra privalomos, tačiau tik tam tikrose išskirtose srityse – ikiteisminio

tyrimo eigoje, palaikant valstybinį kaltinimą ir nuosprendžių pateikimo vykdyti kontrolės patikroje. Vadinasi, *expressis verbis* įstatyme nėra nurodyta, jog generalinio prokuroro rekomendacijos privalomos visais atvejais, o juolab, kai yra veikiama ne baudžiamojo, o civilinio proceso tvarka. Vis dėlto, kyla klausimas, ar tokiu atveju nereikėtų vadovautis analogija ir laikyti, kad generalinio prokuroro rekomendacijos civiliniame procese, ginant viešąjį interesą, prokurorams taip pat yra privalomos.

Visiems puikiai žinoma, jog civiliniame procese pagrindinis įstatymas reglamentuojantis teismo procesą yra CPK, o atskiros taisyklės gali būti randamos specialiuose įstatymuose. Nėra jokių išimčių ir tuomet, kai civiliniame procese dalyvauja prokuroras.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl viešojo intereso gynimo⁵ iš esmės numato pareiškimų dėl galimai pažeisto viešojo intereso nagrinėjimo, informacijos teikimo tvarką, t. y. daugiausia, procesą dar iki prokuroro kreipimosi į teismą. Be to, autorės nuomone, ne tiek svarbu ar įstatyme tiksliai numatyta, jog minėtos rekomendacijos privalomos, o tai, ar šiuo metu praktikoje prokurorai jomis realiai naudojasi. Taip pat pastebėtina, jog rekomendacijų pagrindinis tikslas turėtų būti padėti prokurorui atskirti, kokiais atvejais jis turi kreiptis į teismą ir ginti viešąjį interesą, o kada atsisakyti arba pavesti viešąjį interesą ginti institucijai, kurios kompetencija patenka į tam tikrą teisinių santykių sritį. Kita vertus, prokuroras, viešojo intereso gynimo būtinumą vienu ar kitu atveju sprendžia pats, o tai darydamas turi laikytis įstatymų jam suteikiamos kompetencijos ir formuojamos teismų praktikos.

Taigi, nors teisės doktrinoje ir vyrauja diskusijos dėl generalinio prokuroro leidžiamų rekomendacijų legitimumo, tačiau atsižvelgiant į tai, kad viešojo intereso gynimo srityje jos reglamentuoja procesą iš esmės iki ieškinio pateikimo teisme ir tokiu būdu nedaroma intervencija į patį civilinį procesą, kaip orientyras, leidžiantis suvienodinti prokurorų veiklą, rekomendacijos, turėtų būti vertintinos teigiamai. Be to, kaip vėliau matysime, minėtomis rekomendacijomis vadovaujasi ir teismai, nagrinėdami konkrečius atvejus, kuomet yra vertinama, ar prokuroras, atsisakydamas ginti viešąjį interesą, priėmė teisėtą sprendimą. Atsižvelgiant į tai, spręstina, jog nors generalinio prokuroro rekomendacijos dėl viešojo intereso gynimo ir neturi tiesiogiai įtvirtintos privalomos galios, jos turėtų būti laikomos privalomomis prokurorams, siekiantiems ginti viešąjį interesą.

⁵ Rekomendacijos dėl viešojo intereso gynimo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. birželio 26 d. įsakymu Nr. I-218 (suvestinė redakcija nuo 2020 m. spalio 17 d.)

Taigi, atsižvelgiant į aukščiau išdėstyta, rekomendacijų analizė iš esmės svarbi ir aiškinantis atvejus, kuriais prokuroras gali netenkinti prašymų ginti viešąjį interesą.

Rekomendacijos dėl viešojo intereso gynimo patvirtintos 2018 m. birželio 26 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-218, o atnaujintos 2020 m. spalio 15 d. (toliau – Rekomendacijos). Bendrosiose nuostatose pažymima, jog jos nustato skundų, prašymų ginti viešąjį interesą, nagrinėjimo, tyrimo pagal teismo atskirąją nutartį ar prokuroro inicijuoto tyrimo dėl galimo viešojo intereso pažeidimo atlikimo ir sprendimų priėmimo tvarką, taip pat detalizuoja Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio taikymą. Šiame darbe aktualiausia paanalizuoti III-ąjį skyrių „Prokurorų priimami sprendimai ir jų apskundimo tvarka“.

Joje numatyta, kad prokuroras, išnagrinėjęs prašymą ir nustatęs teisės aktų pažeidimą bei būdamas įsitikinęs, kad toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu, gali priimti vieną iš sprendimų, kuriais užbaigiamas prašymo nagrinėjimas. Iš esmės čia atkartojama Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 1 dalis, t. y. analogiškai nustatoma, kad prašymo nagrinėjimas užbaigiamas tik nustačius dvi sąlygas – tai, kad buvo pažeistas teisės aktas ir viešasis interesas. Tiesa, rekomendacijose dar papildomai nurodoma, kad prokuroras turi būti „įsitikinęs“ viešojo intereso buvimu, nors tai, autorės nuomone, turėtų būti savaime suprantama ir toks įstatymo detalizavimas nieko nepriduoda, kaip tik kelia klausimą kada prokuroras laikomas tiek įsitikinusiu, jog byloje vyrauja viešasis interesas, kad jau gali priimti sprendimą dėl viešojo intereso gynimo.

Atitinkamai 32.2. – 33 minėto skyriaus punktuose iš esmės atkartojamos Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio nuostatos, taip pat įterpta CPK 49 straipsnio 1 dalies nuostata, jog prokuroras gali įstoti į procesą trečiuoju asmeniu ir pareikšti savarankiškus reikalavimus. Naujovė rekomendacijose, įsigaliojusi nuo 2020 m. spalio 17 d., ta, kad 36 punkte detalizuota Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 5 dalyje numatyta nutarimo atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemonės, tvarka.

Numatyta, jog prokuroras, išnagrinėjęs prašymą, savarankiškai atlikęs gautos medžiagos teisinį vertinimą ir nenustatęs viešojo intereso pažeidimo arba nustatęs viešojo intereso pažeidimą, bet nenustatęs teisės aktų pažeidimų, arba nustatęs, kad institucija, kurios veiklos srityje padaryti pažeidimai, ėmėsi priemonių pažeidimams pašalinti, priima nutarimą atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemonės, o priėmus tokį nutarimą, dėl to paties ginčo dalyko negali būti taikomos Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 4 dalies 2, 4, 5 punktuose numatytos priemonės, t. y. analogiškai kaip įprastu atveju išnagrinėjus ginčą iš esmės negalima kreiptis į teismą dėl to paties dalyko, tarp tų pačių šalių, taip prokuroras, atsisakęs ginti viešąjį interesą nutarimu, negali vėliau

nutarimu reikalauti iš valstybės ar savivaldybių institucijų, įstaigų ar įmonių jų veiklos srityse spręsti dėl priemonių teisės pažeidimams pašalinti taikymo ir informuoti prokuratūrą apie priimtą sprendimą, taip pat pateikti prokuratūrai informaciją apie jo vykdymo rezultatus, taip pat nutarimu įspėti valstybės pareigūną, valstybės tarnautoją ar jiems prilygintą asmenį, kad nedarytų teisės pažeidimų bei nutarimu reikalauti atlikti valstybės pareigūno, valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiklos tarnybinių patikrinimą.

Be paminėtos naujovės, optimizuojančios procesą iki kreipimosi į teismą ieškiniu, svarbu paanalizuoti ir tuos atvejus, kuriais prokuroras, išnagrinėjęs prašymą ir nustatęs tiek teisės aktų pažeidimus, tiek kartu ir viešojo intereso pažeidimus, vis dėlto, gali priimti nutarimą atsisakyti kreiptis į teismą.

Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 5 dalyje numatyta, jog prokuroras, nenustatęs viešojo intereso pažeidimo, priima nutarimą atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemones. Skundas dėl prokuroro nutarimo atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemones paduodamas aukštesniajam prokurorui per 30 kalendorinių dienų nuo nutarimo kopijos gavimo dienos. Aukštesniojo prokuroro nutarimas, kuriuo atmestas skundas dėl prokuroro nutarimo atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemones, gali būti skundžiamas bendrosios kompetencijos teismui per 30 kalendorinių dienų nuo nutarimo kopijos gavimo dienos. Vadinasi, iš esmės pats įstatymas nedetalizuoja konkrečių atvejų, kada prokuroras gali atsisakyti ginti viešąjį interesą, o deklaratyviai nurodo, jog turi būti nustatoma, kad nebuvo pažeistas viešasis interesas. Įstatyme įtvirtinta, jog toks nutarimas yra tam tikra prasme kontroliuojamas – skundžiamas aukštesniajam prokurorui, o vėliau – bendrosios kompetencijos teismui.

Papildomai reikėtų pastebėti, jog nors atsisakymas taikyti viešojo intereso gynimo priemones ir yra galiausiai skundžiamas teismui, teismų praktikoje sutariama, jog teismas prokuroro veiksmų teisėtumą tikrina tik proceso normų pažeidimo aspektu, t. y. ar prokuroras, vykdydamas proceso normų nustatytas procedūras, nepadarė pažeidimų ir tai reiškia, jog teismas, nagrinėdamas skundą dėl prokuroro veiksmų, patikrina, ar prokuroras, gavęs skundą dėl viešojo intereso pažeidimo, rinko įrodymus, juos analizavo ir vertino bei motyvavo savo išvadą. Įstatymų nuostatose nenustatyta ir teismas negali pažeisti prokuroro diskrecijos teisės priimti sprendimus pagal jam paskirtų klausimų kompetenciją ir teismas neturi teisės nurodyti prokurorui, kokį sprendimą šis privalo priimti (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-652-855/2021, Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1792-638/2020). Vadinasi, teismas iš esmės tikrina, ar

prokuroras, priimdamas nutarimą, laikėsi atsisakymo ginti viešąjį interesą tvarkos. Papildomai pastebėtina ir tai, jog praktikoje sprendžiant minėtus klausimus teismai vadovaujasi generalinio prokuroro rekomendacijomis dėl viešojo intereso gynimo⁶. Tokia praktika, viena vertus, užkerta kelią teismui pakeisti prokuroro nutarimą ir įpareigoti jį ginti viešą interesą, kita vertus, prokuroro nepriklausomumas yra įtvirtintas Konstitucijoje, todėl teismas negali kištis į išimtinę prokuroro veiklos kompetenciją, todėl tokia praktika yra nesunkiai paaiškinama ir logiška.

Pagal įstatymą prokuroras gali atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemones tik dviem atvejais: jeigu jis nenustato teisės aktų reikalavimų pažeidimo arba, jeigu ir nustato, tačiau toks pažeidimas nelaikytinas viešojo intereso pažeidimu (tai galėtų būti ne imperatyvių teisės normų pažeidimas, ne viešosios teisės normų pažeidimas, tam tikri procedūriniai pažeidimai, kurie neturi esminės įtakos teisiniams santykiams modifikuoti) (Gadeikytė, S., *et. al.*, 2014, p. 125). Tuo tarpu Rekomendacijų 38 dalis nurodo baigtinį atvejų sąrašą, kada prokuroras gali atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemones, net jeigu ir nustato, kad buvo pažeisti teisės aktai ir kartu viešasis interesas.

Tokie atvejai yra, kai: 1) nustatyti aktų pažeidimai yra neesminiai, neturėję lemiamos reikšmės ginčo teisiniame santykiyje priimtų sprendimų rezultatui; 2) valstybei, visuomenei, asmeniui padaryta žala laikytina mažareikšme, palyginti su galimomis bylinėjimosi išlaidomis; 3) esant kelių viešųjų interesų konkurencijai ir nusprendus, kad kreipiantis į teismą dėl vieno iš jų gynimo kiti viešieji interesai gali būti pažeisti arba nebus tinkamai apginti racionaliomis sąnaudomis (Rekomendacijų 38.1. – 38.3). Galima sakyti, kad visi minėti atvejai yra susiję su tuo, jog prieš kreipiantis į teismą prokuroras turi pasverti ne tik tai, ar buvo pažeistas viešasis interesas, bet ir tai, kokias sąnaudas sukels minėto intereso gynimas.

Be to, pagal kasacinio teismo praktiką, sprendžiamas, ar yra pagrindas kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo, prokuroras turi vertinti kelių rūšių aplinkybes: 1) ar ginčas kilo iš teisinių santykių, kuriuose egzistuoja viešojo intereso požymiai; 2) ar tuose teisiniuose santykiuose buvo pažeistos teisės normos; 3) ar teisės normų pažeidimas yra tokio pobūdžio (pažeidimo svarumas), kad juo kartu pažeistas ir viešasis interesas.

Bet kokiu atveju prokuroras turi pareigą vertinti, ar paduoti pareiškimą dėl viešojo intereso gynimo, net jei egzistuoja visos trys nurodytos sąlygos ieškiniui paduoti. Taigi Konstitucijoje nustatytas prokuratūros teisinis statusas reiškia, kad prokuroras, kaip

⁶ Žr. pvz.: Šiaulių apygardos teismo 2021 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-77-357/2021, Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1227-661/2020.

nepriklausomas, specifinius valdingus įgaliojimus turintis valstybės pareigūnas negali netirti gautos informacijos, bet turi diskreciją priimdamas sprendimus jam pavestais klausimais, todėl prokuroro veiksmų teisėtumas gali būti tikrinamas tik tokia apimtimi, kokia tiesiogiai nustatyta įstatyme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-414/2014). Aukščiau minėtas reguliavimas ir teismų praktika, autorės nuomone, vertintini palankiai, kadangi prokurorui, kaip specialius įgaliojimus turinčiam subjektui, suteikta plati diskrecijos teisė spręsti dėl viešojo intereso gynimo, tačiau teismas, kaip pagrindinė teisingumą vykdanči institucija šalyje, užtikrina, jog prokuroras nepagrįstai neatsisakytų ginti viešąjį interesą.

Apibendrinus išdėstyta, galima teigti, jog dabartinis teisinis reguliavimas išskiria dvi sąlygas, kurioms esant prokuroras gali pareikšti ieškinį teisme ginant viešąjį interesą – nustačius teisės pažeidimą ir nustačius viešojo intereso pažeidimą, tačiau net ir esant abiem sąlygom, prokuroras, veikdamas kaip nepriklausomas subjektas, turi teisę atsisakyti ginti viešąjį interesą, vadovaudamasis generalinio prokuroro rekomendacijomis, bendraisiais teisės principais bei formuojama teismų praktika.

2.2. Prokuroro teisių ribos ginant viešąjį interesą

CPK 50 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos bei kiti asmenys, pareiškę ieškinį viešajam interesui apginti, turi visas ieškovo procesines teises ir pareigas, išskyrus atvejus, kai kiti įstatymai nustato kitaip.

Vadinasi, prokurorui, pareiškusiam ieškinį civilinio proceso tvarka, taikytinas CPK 42 straipsnis, kuriame numatyta, jog ieškovas, be kita ko, gali pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimus kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims, liudytojams ir ekspertams, pateikti prašymus, duoti teismui paaiškinimus žodžiu ir raštu, teikti savo argumentus ir samprotavimus visais bylos nagrinėjimo metu kylančiais klausimais, prieštarauti kitų dalyvaujančių byloje asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams, apskųsti teismo sprendimus bei nutartis ir Ieškovas taip pat turi teisę pakeisti ieškinio pagrindą arba dalyką, padidinti ar sumažinti ieškinio reikalavimus arba atsisakyti ieškinio, tačiau paminėtina, jog prokuroras nuo įprasto ieškovo skiriasi tuo, jog neturi asmeninio suinteresuotumo bylos baigtimi, tačiau tam tikras prasme yra valstybės „įpareigotas“ laimėti ginčą.

Kaip minėta anksčiau, teisė ginti viešąjį interesą Lietuvoje suteikta tiek prokurorui, tiek kompetentingoms institucijoms jų veiklos srityje, todėl svarbu suvokti,

kaip šie du institutai koreliuoja tarpusavyje ir ar šis modelis nėra tobulintinas, pagrindinį vaidmenį viešojo intereso gynimo srityje suteikiant prokurorui.

Pirmiausia pažymėtina, jog valstybės institucijos ir prokuroras tarpusavyje privalo bendradarbiauti, tačiau prokurorui įstatymas suteikia platesnius įgaliojimus ir teisę atlikti institucijų priežiūrą, pavyzdžiui, nutarimu reikalauti iš valstybės ar savivaldybių institucijų, įstaigų ar įmonių jų veiklos srityse spręsti dėl priemonių teisės pažeidimams pašalinti taikymo, tuo tarpu prokuroras savo veikloje veikia tik savarankiškai, o institucijos negali tikrinti jo veiklos ginant viešąjį interesą. Kita vertus, institucija, matydama, jog viešąjį interesą reikalinga ginti, tačiau ta sritis nepatenka į institucijos kompetenciją, gali informuoti prokurorą apie tokią būtinybę.

Apie tai yra pasisakęs ir kasacinis teismas, nurodydamas, jog viešojo intereso gynimas yra dispozityvumo principo išimtis, todėl šis interesas, kaip įvardyto – civiliniame procese dominuojančio – principo veikimą ribojantis veiksnys, gali būti ginamas *numerus clausus* (baigtinis sąrašas) principu, t. y. tik tiek, kiek šio intereso gynimo galimybė (būtinybė) yra tiesiogiai įtvirtinta įstatyme. Kita vertus, kompetencijos ginti viešąjį interesą neturėjimas neužkerta kelio kreiptis į prokurorą dėl viešojo intereso gynimo. Antai kasacinis teismas yra nurodęs, jog viešajam interesui civilinio proceso tvarka ginti yra būtinos dvi pirminės sąlygos: 1) ieškinys viešajam interesui ginti yra pareikštas subjekto, kuriam įstatymų lygmeniu pripažįstama teisė teismine tvarka ginti viešąjį interesą; 2) subjektas, reiškiantis ieškinį viešajam interesui ginti, veikia pagal įstatyme apibrėžtą savo kompetenciją, t. y. įstatyme yra įtvirtinta tokio subjekto teisė (tiksliau – netgi pareiga, jeigu, žinoma, egzistuoja pagrindas imtis viešojo intereso gynimo) teismine tvarka ginti viešąjį interesą reikalaujant taikyti konkretų civilinių teisių gynimo būdą, tačiau pažymėjo, kad šių sąlygų nebuvimas eliminuoja viešojo intereso gynimo civilinio proceso tvarka galimybę. Kita vertus, kompetencijos ginti viešąjį interesą neturėjimas neužkerta kelio kreiptis į prokurorą dėl viešojo intereso gynimo, t. y. viešasis interesas, neegzistuojant pirmiau įvardytoms sąlygoms, gali būti ginamas per prokurorą (CPK 49 straipsnio 1 dalis) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-314-611/2018, 40–41 punktai).

Pastebėtina ir tai, kad minėtas tam tikras bendradarbiavimas arba institucijos pareiga kreiptis į prokuratūrą, *expressis verbis* gali būti numatyta įstatyme. Pavyzdžiui, Žemės įstatymo 32 straipsnio 3 dalies 15 punkte numatyta, jog kai yra pagrindas manyti, kad viešasis interesas pažeistas valstybinės žemės naudojimo, valdymo ir disponavimo ja srityje, kreipiasi į teismą dėl viešojo intereso gynimo, išskyrus atvejus, kai viešasis interesas pažeistas dėl Nacionalinės žemės tarnybos arba institucijų, kurių funkcijas ji

perėmė, veiksmų ar neveikimo. Tais atvejais, kai viešasis interesas pažeistas dėl Nacionalinės žemės tarnybos arba institucijų, kurių funkcijas ji perėmė, veiksmų ar neveikimo, Nacionalinė žemės tarnyba dėl viešojo intereso gynimo kreipiasi į prokuratūrą (Lietuvos Respublikos žemės įstatymas, 1994). Iš minėtų pavyzdžių gali susidaryti įspūdis, jog viešojo intereso gynimas visais atvejais yra aiškus, kadangi kiekviena institucija turi jai priskirtą kompetenciją, tačiau pastebėtina, jog ginče tuo pačiu teisiniu pagrindu gali dalyvauti ir keletas institucijų, o taip pat ir prokuroras, tokiu būdu tarp minėtų subjektų sukuriama savotiška konkurencija įrodinėjant savo procesines prielaidas ginti viešąjį interesą.

Antai kasaciniame teisme buvo iškilęs klausimas dėl ieškinio tapatumo ginčijant tą patį sandorį skirtingose bylose, iš kurių – vienoje ieškinys buvo pareikštas pagal prokuroro ieškinį, kitoje – pagal Finansų ministerijos.

Teismas išaiškino, jog konkrečiu sandoriu gali būti pažeidžiamos daugelio subjektų teisės, kurių apsauga yra viešasis interesas, o ginti šias teises įstatyme gali būti pavesta taip pat daugeliui atitinkamų institucijų. Šios institucijos yra įgaliotos ginti viešąjį interesą, kurio pažeidimas pasireiškia ne absoliučiai visų ar bet kokių teisių ir interesų pažeidimu, o tam tikrų teisių ir teisėtų interesų, kurių apsauga yra institucijos kompetencija, pažeidimu. Išimtis – prokuroras, kaip universali institucija viešajam interesui ginti. Papildomai pažymėta, jog dėl to atitinkama institucija, kreipdamasi į teismą ir reikalaujama pripažinti negaliojančiu sandorį, pažeidžiantį viešąjį interesą, reiškia reikalavimą, gindama ne visas teises ir teisėtus interesus, atitinkančius viešąjį interesą, bet tik tuos, kurių apsauga priskirta jos kompetencijai ir kurių pažeidimą ji nurodo kaip faktinį ieškinio pagrindą. Kita institucija, įgaliota ginti viešąjį interesą, gali reikšti kitą reikalavimą panaikinti tą patį sandorį, tuo pačiu teisiniu pagrindu, tačiau faktinis pagrindas – viešojo intereso konkretų pažeidimą apibūdinančios, jį individualizuojančios faktinės aplinkybės turi būti iš esmės skirtingos, t. y. apibūdinančios šį pažeidimą kaip atskirą, pažeidžiantį kitas konkrečias subjektines teises ir interesus, nei nurodytos jau pareikštame ieškinyje. Toks naujas ieškinys nebus vertinamas kaip tapatus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2013).

Iš minėto pavyzdžio išskirtinos dvi problemos. Pirmiausia, tai, jog pasitaiko situacijų, kai institucija, reikšdama ieškinį civiliniame procese neapsiriboja išimtinai savo kompetencijos ribomis, t.y. vien tai, kad konkretus sandoris kažkuria jo dalimi pažeidžia viešąjį interesą, dar nereiškia, kad dėl viso jo teisėtumo institucijai suteikiama teisė

kreiptis į teismą. Pažeidus šį reikalavimą savaime kyla antroji problema – kelių institucijų ar institucijos ir prokuroro ieškinių tapatumo klausimas.

Taigi, tokioje situacijoje teismas, spręsdamas dėl ieškinio tapatumo viešojo intereso gynimo srityje iš esmės turi atidžiai vertinti ne tik tai, ar subjektas turi teisę ginti viešąjį interesą, bet ir kokioje konkrečiai srityje tai gali daryti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2013).

Prokuroras civiliniame procese turi visas ieškovui būdingas teises, o tame tarpe ir teisę sudaryti taikos sutartį. Minėta teisė yra aktuali ir svarbi, kadangi teismų praktikoje atsiranda vis daugiau atvejų, kai prokuratūra civiliniame procese sudaro taikos sutartis.

Svarstant apie prokuroro teisės sudaryti taikos sutartį ribas, svarbu nepamiršti, jog pagrindinis prokuroro tikslas iš esmės turėtų būti apginti viešąjį interesą. Vadinasi, taikos sutarties atveju iš esmės turėtų būti patenkinami ieškinio, pareikšto ginant viešąjį interesą, reikalavimai, tačiau kartu visais atvejais turi būti įvertinama privataus ir viešojo intereso pusiausvyra.

Apie teismų nutartis, kuriomis patvirtinamos taikos sutartys tarp prokurorų, ginančių viešąjį interesą ir atsakovų, didelio atgarsio sulaukusiose bylose paprastai pranešama žiniasklaidos priemonėse⁷, su tikslu informuoti visuomenę apie viešojo intereso gynimo rezultata. Tokiose bylose, pasibaigiančiose taikos sutartimi, pastebėtini du bruožai: 1) atsakovai taikos sutartimi įsipareigoja pašalinti viešojo intereso ir teisės aktų pažeidimus; 2) valstybės naudai, priklausomai nuo ginčo, atlyginamos bylinėjimosi išlaidos arba/ir priteisiama kompensacija už padarytus pažeidimus. Taigi, tokiu būdu, iš esmės taikos sutartimi atsakovas, galima sakyti, pripažįsta pareikštą ieškinį. Darbo autoriui nepavyko rasti informacijos apie tai, jog prokuroras, ginantis viešąjį interesą, gali pasirašyti taikos sutartį civilinėje byloje, neįvertinęs, ar atlikti teisės pažeidimai iš tiesų bus pašalinti, vadinasi, kiekvieną kartą sudarydamas taikos sutartį, prokuroras turi atlikti visapusišką teisinės situacijos vertinimą ir netgi esant menkiausiai abeijonei, jog nebus užtikrintas viešojo intereso apgynimas, atsisakyti sudaryti taikos sutartį ir siekti, jog ieškiny s būtų patenkintas visiškai.

Matyt, kad būtent dėl šios priežasties galima pastebėti tendenciją, jog tik nedidelė dalis prokurorų inicijuotų bylų baigiasi taikos sutartimis. Prokuratūros ataskaitų duomenimis⁸, 2020 m. teismuose išnagrinėtos 43 prokurorų inicijuotos civilinės bylos, iš kurių 3 nutrauktos, patvirtinus taikos sutartis, tuo tarpu 2019 m. teismai išnagrinėjo

⁷<http://www.statybunaujienos.lt/naujiena/Ricardas-Malinauskas-ispareigojo-savo-lesomis-atkurti-upes-apsaugos-juosta/15617>; <https://www.vz.lt/nekilnojamosis-turtas-statyba/2018/08/10/avulis-susitaike-su-prokurorais-ir-nzt-turi-sumoketi-1-mln-eur>;

⁸ <https://www.prokuraturos.lt/lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai-ataskaitos/ataskaitos/138>

62 prokurorų inicijuotus procesinius dokumentus, iš kurių teismams patvirtinus taikos sutartis, baigtos 5 bylos, 2018 m. teismai išnagrinėjo 50 prokurorų procesinių dokumentų, pateiktų ginant valstybės turtinius interesus, iš kurių - teismams patvirtinus taikos sutartis, baigtos 8 bylos. Plačiau pasigilinus į prokuratūros teikiamas ataskaitas, matyti, jog joje daug koncentruojamasi į skaičius, t. y. iš esmės į tai, ar prokuratūra įgyvendino savo metinį strateginės veiklos planą, kuriame kiekvienais metais numatoma į valstybės biudžetą surinkti konkrečią iš viešojo intereso gynimo gautiną suma. Be to, ataskaitose ypač pabrėžiami atvejai, kada prokurorams pavyko apginti nepilnamečių vaikų interesus.

Vienas tokių pavyzdžių yra ir 2020 m. Prokuratūros ataskaitoje⁹. Joje, kaip ypatingai svarbi, išskirta byla, kurioje buvo sudaryta taikos sutartis, kuomet prokuroras kreipėsi į teismą dėl nepilnamečiam asmeniui padarytos 30 000 Eur neturtinės žalos, susijusios su ugdymo įstaigoje patirtu kūno sužalojimu, kada pertraukos tarp pamokų metu, vienas mokinys sužalojo kitą, o nukentėjusiajam dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo teko gydytis gydymo įstaigose. Kaip ir daugumoje kitų taikos sutarčių, prokuroro reikšti reikalavimai teismo patvirtinta taikos sutartimi buvo patenkinti visiškai.

Vadinasi, kai kalbama apie tarp prokuroro ir kitos šalies sudaromas taikos sutartis civiliniame procese, pagrindinis bruožas galėtų būti tai, jog prokuroras, kaip valstybės įgaliotas asmuo, negali atsisakyti ar sumažinti savo reikalavimų apimties, taip iš esmės neįgyvendindamas pareigos realiai apginti viešąjį interesą, todėl procese gaunama situacija, kai taikos sutartys sudaromos tik tada, kai prokuroro ieškiniu reikšti reikalavimai yra pripažįstami kitos šalies. Tokiu atveju būtų galima pasvarstyti, kiek tokios taikos sutartys atitinka klasikinę taikos sutarčių esmę – daryti abipuses nuolaidas derybų būdų.

Vis dėlto, manytina, jog taikos sutarčių sudarymu specifinėse bylose, kuriose viešąjį interesą gina prokuroras, įgyvendinamas ne tik vienas iš civilinio proceso tikslų – sutaikyti šalis, bet ir užtikrinamas koncentruotumo principo įgyvendinimas. Ir nors prokuroro teisių ribos civilinio proceso prasme visiškai atitinka ieškovo procesinę padėtį, tačiau materialiniu teisiniu požiūriu manytina, jog specifinis prokuroro statusas lemia mažiau dispozityvumo tiek formuluojant ieškinio reikalavimus, tiek vėliau keičiant/pildant juos, tiek sudarant ir aukščiau aptartas taikos sutartis, kadangi prokuroras į teismą kreipiasi tik tuomet, kai yra nustatomas teisės akto pažeidimas. Vadinasi, prokuroras turi griežtai laikytis įstatyme numatytų ribų. Autorės nuomone, toks tam tikras

⁹ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais Ataskaita, 2021-03-01 Nr. 17.9.-1921, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.]

prokuroro teisių „ribojimas“ yra vertintinas teigiamai, kadangi viešojo intereso gynimas civiliniame procese turėtų būti išimtis iš rungimosi principo, bet ne taisyklė.

2.3. Teismo vaidmuo „ginant viešąjį interesą“ ir teisė veikti *ex officio*

Vienas iš privalomų civilinių procesinių teisinių santykių dalyvių yra viešoji institucija – teismas – įgyvendinantis valstybinę valdžią, konkrečioje byloje vykdamas teisingumą (Nekrošius, V., 2002, p. 161). Teismas yra civilinio proceso vadovas. Procesine prasme jis visuomet yra aktyvus, kadangi CPK tiesiogiai įpareigoja jį imtis priemonių, jog būtų užkirstas kelias vilkinti procesą, o sprendimas priimtas per įmanomai trumpesnę laiką, byla – išnagrinėta tinkamai, nustatant visas reikšmingas aplinkybes. Teisminio ginčo šalių padėtis, santykis, ginčo kilmė lemia materialinį teismo aktyvumą.

Didesnį teisėjo aktyvumą dabar galiojančiame CPK nulėmė socialinio civilinio proceso mokyklos idėjų įgyvendinimas. Ypač tai pastebima, kai kalbama apie platesnes teismo posėdžio pirmininko teises, laikinųjų apsaugos priemonių taikymą teismo iniciatyva, ieškinio ribų peržengimą teismo iniciatyva bei teismo iniciatyvą įrodinėjimo procese, ieškinio atsisakymo, ieškinio pripažinimo priėmimą ar taikos sutarties patvirtinimą, apeliacinio ar kasacinio skundo ribų peržengimą (Krivka, E., 2009, p. 92-93), tačiau pabrėžtina, jog šios galimybės teismui veikti aktyviau, neįgalina jo to daryti kiekvienoje byloje, taip pažeidžiant rungimosi principą.

Teismo aktyvumas civiliniame procese iš esmės yra pateisinamas tada, kai teismas nustato, jog byloje vyrauja viešasis interesas, kuris būdingas nedispozityvioms byloms. Autorė nemato esant reikalo aptarinėti visus atvejus, kuriais teismas gali veikti aktyviai, kadangi doktrinoje minėti atvejai plačiai išanalizuoti, todėl šioje darbo dalyje išimtai bus teikiami pavyzdžiai susiję su teismo aktyvumo vaidmens problematika. Taigi, prieš pradėdant nagrinėti pavyzdžius, susijusius su teismo aktyvumo ribomis, svarbu paanalizuoti, nuo kurio momento teismas turėtų nustatyti, ar byloje vyrauja viešasis interesas. Iš ankščiau aptartos darbo dalies galima daryti išvadą, kad procese, kuomet viešąjį interesą imasi ginti prokuroras, viešasis interesas turi būti akivaizdus, todėl tokioje byloje teismas viešojo intereso gynimo būtinumą turėtų nustatyti dar ieškinio priėmimo stadijoje, tuo tarpu ginant viešąjį interesą atitinkamoms įstaigoms reikia gilintis ar apskritai ginčo dalykas patenka į institucijos kompetenciją, ko ieškiniu iš tiesų siekiama ir ar tai laikytina viešojo intereso pažeidimu. Doktrinoje yra nuomonė, jog materialiojo teisinio pobūdžio aplinkybės reikšmingos teisei į ieškinio patenkinimą, o ne teisei kreiptis

į teismą, todėl teismas, tik išnagrinėjęs bylą galėtų teismo sprendime pasakyti, ar viešasis interesas buvo pažeistas, ir ar jis yra realiai ginamas (Krivka, E., 2009, p. 92-93).

Autorė sutinka su tuo, jog teismas tik išnagrinėjęs bylą gali pasakyti, ar viešasis interesas buvo iš tiesų pažeistas, tačiau neįsitikinęs, jog byloje viešasis interesas apskritai egzistuoja, iš esmės keičiasi bylos nagrinėjimo ribos ir teismo vaidmuo, t. y. nuo to priklauso ar teismui bus suteikta daugiau teisių, ar ne, todėl gali įvykti tokia situacija, kai jau išnagrinėjus bylą teismas nustato viešąjį interesą, tačiau nagrinėjant bylą nesiėmė jokių veiksmų jį „ginant“. Tokiu būdu, tikėtina, jog byla būtų išnagrinėta nevisapusiškai ar netgi tai galėtų nulemti priešingą bylos baigtį. Kaip buvo minėta ankstesnėje darbo dalyje, viešojo intereso sąvoka yra plati ir tiksliai neapibrėžta, tačiau teismas, gavęs ieškinį, ar byloje vyrauja viešasis interesas galėtų preliminariai įvertinti per tokius požymius kaip – ginčo pobūdis (ginama vertybė), ginčui taikytinos teisės normos, ginčo šalių padėtis. Pabrėžtina, jog būtinybę nustatyti viešojo intereso buvimą byloje gavus ieškinį, o ne pradėjus bylą nagrinėti iš esmės, sąlygoja ir tai, kad jau pasirengimo nagrinėti bylą iš esmės stadijoje teismas galėtų būti aktyvus paskirstant įrodinėjimo našta, įpareigojant rinkti konkrečius įrodymus ar nusprenddamas juos išreikalauti savo iniciatyva.

Nustačius, jog byloje vyrauja viešasis interesas, teismas įpareigojamas veikti aktyviau, t. y. tokias teismo teises tiesiogiai numato CPK, tačiau praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismas aktyviai veikia dėl to, kad tai yra būtina teisingam ginčo išsprendimui. Savaimė suprantama, jog teisingu ginčo išsprendimu pirmiausia turėtų būti suinteresuotos šalys, t. y. domėtis ginčo eiga, bendradarbiauti proceso metu. Nepaisant to, neretai pasitaiko atvejų, kai bylos baigtimi domisi tik ieškovas, o atsakovas, būdamas tinkamai informuotas apie užvestą teisminį procesą, jį ignoruoja. Tuomet kyla klausimas, ar tokioje byloje, kurioje vyrauja viešasis interesas, tačiau kurios baigtimi nėra suinteresuotas atsakovas, teismas vis tiek turi pareigą veikti aktyviau?

CPK 285 straipsnio 1 dalyje, be kita ko, numatyta, jog teismas gali priimti sprendimą už akių, jeigu atsakovas nepateikė atsiliepimo į ieškinį per nustatytą terminą ir yra ieškovo prašymas priimti tokį sprendimą. Pagal kasacinio teismo praktiką, sprendimas už akių yra vienos iš ginčo šalių netinkamo, pasyvaus procesinio elgesio padarinys (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210-219/2017). Pagal CPK 285 straipsnio 2 dalį teismas, priimdamas sprendimą už akių, atlieka formalų įrodymų vertinimą. Kitaip tariant, teismas tik patikrina, ar ieškovo reikalavimas yra pagrįstas tam tikromis ieškinio pareiškime nurodytomis aplinkybėmis (Nekrošius, V., 2014, p. 377). Vadinasi, bendruoju atveju, sprendimas už akių turėtų būti

pagalba teisėjui užtikrinant koncentruotumo principo civiliniame procese įgyvendinimą, matant šalies pasyvumą.

Tiesa, sprendimo už akių instituto ypatumas yra tai, jog jis gali būti taikomas ne visais atvejais. Pavyzdžiui, negali būti taikomas šeimos bylose, kuriose teismas turi būti aktyvus, taip siekiant užtikrinti, kad nebūtų pažeistas viešasis interesas. Tuomet apskritai kyla klausimas, ar nedispozityvios bylos atveju, kurioje vyrauja viešasis interesas, teismas, formaliai įvertinęs įrodymus, gali priimti sprendimą už akių.

Atsakant į šį klausimą būtų galima paanalizuoti 2020 m. vasario 17 d. kasacinio teismo nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-7-4-611/2020, kurioje buvo sprendžiama: 1) kam iš vartojimo kredito teisinių santykių šalių tenka įrodyti, kad skolininkas sudarant sutartį buvo (ne)mokus, t. y. iš esmės keliamas tinkamo pareigos įvertinti skolininko kreditingumą įgyvendinimo klausimas; 2) teismo pareigos savo iniciatyva vertinti vartojimo kredito sutarties sąlygų sąžiningumą, ypač kiek tai susiję su sutarties sąlygomis, kurios nustato pelno ir kompensacinių palūkanų mokėjimą.

Išplėstinė teisėjų kolegija pažymėjo, kad pagal kasacinio teismo teisės aiškinimo ir taikymo praktiką teismas *ex officio* turi kvalifikuoti vartojimo sutartis ir atlikti tokių sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolę pagal CK 6.2284 straipsnio 2 dalyje (iki 2014 m. birželio 13 d. galiojusio CK 6.188 straipsnio 2 dalyje) išdėstytus kriterijus. Taigi, teismo pareiga *ex officio* vertinti sąžiningumą yra ir vartojimo kredito teisinių santykių atveju.

Vertinant sutarčių sąlygas pagal bendrąjį nesąžiningumo kriterijų, visų pirma turi būti nustatyta, ar sutarties sąlygos iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą vartotojo nenaudai, palyginant sutartyje nustatytas sąlygas su įstatymo nustatytomis sutarčių sąlygomis. Be to, kasacinis teismas pripažino tai, kad kredito davėjas privalo įsitikinti vartotojo kreditingumu, o vien vartojimo kredito gavėjo deklaracijos apie savo finansinę padėtį pateikimas vartojimo davėjui, šių deklaruotų duomenų nepatvirtinus tai pagrindžiančiais įrodymais, negali būti vertinamas kaip tinkamas vartojimo kredito davėjo pareigos įvertinti vartojimo kredito gavėjo kreditingumą atlikimas.

Minėtoje nutartyje nebuvo sprendžiamas klausimas dėl galimybės vartojimo kredito sutartiniuose teisiniuose santykiuose priimti sprendimą už akių, tačiau teismas aiškiai įtvirtino pareigą veikti aktyviai – pagal įstatyme numatytą pareigą *ex officio* tikrinti sutarties sąlygas, kredito gavėjo sąžiningumą. Vadinas, iš aukščiau išdėstytos praktikos būtų galima daryti išvadą, kad sprendimas už akių tokioje nedispozityvaus pobūdžio byloje apskritai negalimas, kadangi sprendimo už akių instituto esmė – formalus įrodymų vertinimas, niekaip nesuderinamas su teismo teise veikti aktyviai.

Nepaisant to, dauguma pirmoje instancijoje priimamų sprendimų (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-323-601/2021)¹⁰, susijusių su vartojimo kredito teisiniais santykiais, baigiasi sprendimais už akių, o teismai, atsižvelgdami į tai, jog pats atsakovas nėra suinteresuotas bylos baigtimi, priima sprendimą remdamiesi formaliu įrodymų vertinimu, t. y. preliminariai įvertindami ieškovo sąžiningumą atsakovo atžvilgiu tik iš kartu su ieškiniu pateiktų įrodymų. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, jog praktikoje pasitaiko atveju, kai teismas yra įpareigojamas ginti viešąjį interesą byloje, kuri nors ir yra laikytina nedispozityvaus pobūdžio, tačiau viena iš ginčo šalių apskritai nėra suinteresuota ginčo baigtimi. Tokiu būdu gaunama situacija, kai ginčo išsprendimas tampa tik vienos iš šalių ir teismo interesas.

Vertinant teismo aktyvumą civiliniame procese ypač svarbus aktyvumo ir teisėjo nešališkumo principų balansas, o tai, autorės nuomone, reiškia, jog nors teismui įstatymu yra suteikiama prerogatyva veikti aktyviau, nesant tam būtinybės, teismas neturėtų imtis tokios iniciatyvos. Kaip vieną didžiausių grėsmių pažeisti minėtą principą galima būtų vertinti CPK įtvirtintą teismo teisę peržengti tiek apeliacinio, tiek kasacinio skundų ribas.

Apeliacija Lietuvoje yra ribota, o EŽTT yra nurodęs, kad jeigu apeliacinės instancijos teismas nusprendžia pasinaudoti CPK 320 straipsnio 2 dalimi ir išeiti už apeliacinio skundo ribų, jis, EŽTT jurisprudencijos kontekste, turi įvertinti, ar sugebės išlaikyti balansą tarp viešojo intereso gynimo ir fundamentalios teisės į teisminę gynybą, įtvirtintos EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje, Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, taikoma ir apeliaciniam procesui, iš esmės draudžia apeliacinės instancijos teismui, esant ribotam apeliacijos modeliui, išeiti iš apeliacinio skundo ribų ir nagrinėti bylą *de novo* dėl tų aplinkybių, kurių nenustatinėjo ir netyrė pirmosios instancijos teismas (Šekštelo, A., 2020). Vadinas, apeliacinės instancijos teismas, nusprendęs išeiti už apeliacinio skundo ribų, rizikuoja ne tik pažeisti nešališkumo principą, bet ir teisę į teisminę gynybą, todėl apeliacinio skundo ribų peržengimas turėtų būti taikomas tik tada, kai teismas visiškai yra įsitikinęs tokia būtinybe ir nesant kitų galimybių apginti viešąjį interesą. Be to, sutiktina su Vytauto Nekrošiaus išsakyta pozicija, jog aukštesnės instancijos teismų teisė peržengti šalių įtvirtintas skundo ribas galia, kaip jokia kita, verčia teismą šalimi, kelia rimtų abejonių dėl jo nešališkumo, pažeidžia šalių galių pusiausvyrą, o šis interesų konfliktas tampa dar aštresniu, kai teismas naudojami tokia teise byloje, kurioje ieškinį viešajam interesui apginti jau yra pareiškusi prokuratūra. Tokiu būdu susiduriame su situacija, kai

¹⁰ Žr., pvz.: Vilniaus apygardos teismo 2021 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-364-340/2021; Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-107-459/2021 ir kt.

ieškinį pareiškė ir valstybė, ir teisėjas, kuris taip pat yra valstybinės valdžios atstovas, dar padeda tai pačiai valstybei laimėti bylą (Nekrošius, V., 2021).

Analogiškai pasisakytina ir dėl kasacinio teismo teisės peržengti kasacinio skundo ribas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog kasacine tvarka nagrinėdamas bylas paprastai neperžengia kasacinio skundo ribų (CPK 353 straipsnio 1 dalis), tačiau dėl viešojo intereso apsaugos ir kai kyla visuomenės poreikis teismas gali išspręsti šalių ginčą aiškindamas ir taikydamas teisę ne tik dėl proceso dokumentuose nurodytų aplinkybių, bet ir dėl kitų argumentų, t. y. teismas tokiu atveju turi teisę peržengti kasacinio skundo ribas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-272/2013). Tiesa, kasacinio teismo praktikoje atvejai, susiję su kasacinio skundo ribų peržengimu, itin reti, o tai vertintina teigiamai.

Nors iš ankščiau minėtų pavyzdžių galima susidaryti įspūdį, kad autorės nuomone, teismo aktyvumas civiliniame procese atskirais atvejais kelia daugiau grėsmių, negu yra vertintinas teigiamai, pastebėtina, jog atskiri teismo pareigos veikti savo iniciatyva atvejai, numatyti CPK yra būtini siekiant užkirsti kelią ginčams ateityje ir užtikrinti, jog nebus pažeistas viešasis interesas.

Vienas tokių atvejų yra numatytas CPK 42 straipsnio 2 dalyje, kurioje įtvirtinta, jog teismas, be kita ko, netvirtina šalių taikos sutarties, jeigu ji prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis ar viešajam interesui. Vadinasi, teismas *ex officio* tikrina taikos sutarties sąlygas ir kaip nešališkas subjektas, neprimesdamas šalims savo valios, gilinasi tik į tai, ar pavyzdžiui, sutartimi nebuvo sulygta dėl neteisėtų veiksmų, arba įtrauktos sąlygos, kuriomis yra nuspręsta dėl trečiųjų asmenų teisių ar pareigų.

Kasacinis teismas dėl taikos sutarties sąlygų yra pasisakęs, jog taikos sutarties ypatumas yra tas, kad, patvirtinta teismo, sutartis įgyja *res judicata* galią, tampa priverstinai vykdytinu dokumentu ir vykdoma CPK nustatyta tvarka (CPK 584 straipsnio 1 dalies 4 punktas). Kadangi *res judicata* galią pagal CK 6.985 straipsnio 1 dalį turi tik teismo patvirtinta taikos sutartis, teismo nepatvirtinta taikos sutartis tokios galios neįgyja. Tai, kad teismo nepatvirtinta taikos sutartis neturi *res judicata* galios, reiškia, jog procesine prasme tokia sutartis neužkerta kelio iškelti bylą teisme dėl taikos sutarties galiojimo ir ginčyti šia sutartimi nustatytus teisinius santykius (CPK 279 straipsnio 4 dalis) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-409-701/2015). Atsižvelgiant į tai, kad teismo patvirtinta taikos sutartis įgyja *res judicata* galią, ji gali būti prilyginama teismo sprendimui, todėl teismo pareiga tikrinti taikos sutarties sąlygas yra tiek pat svarbi, kiek teisingo teismo sprendimo priėmimas. Be

to, darbo autorei nekyla abejonių dėl to, kad teismas, tvirtindamas taikos sutartį nesikiša į šalių valią, tik formaliai patikrina du minėtus požymius – ar taikos sutartis neprieštarauja imperatyvioms normoms arba viešajam interesui, kadangi patvirtinus taikos sutartį teismas įgyvendina šalių sutaikymo principą, užtikrina proceso operatyvumo principą.

Paskutinė teismo teisė veikti aktyviai, kurios poreikį darbo autorė, mato esant svarbią aptarti yra teismo aktyvumas įrodinėjimo procese. Įprastas civilinis procesas yra grindžiamas rungimosi ir dispozityvumo principais, o įrodinėjimo procesas dažniausiai vyksta pagal bendrąjį principą – įrodinėja tas, kas teigia, o ne tas, kas neigia, tačiau tai nereiškia, kad kita šalis yra atleidžiama nuo įrodinėjimo pareigos. Teismo teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus galima konkrečiais įstatyme numatytais atvejais, pavyzdžiui CPK 414 straipsnio 1 dalyje, CPK 423⁸ straipsnio 1 dalyje ir kt. Įrodinėjimas yra civilinio proceso pagrindas, todėl, autorės nuomone, teismo teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus turėtų pasireikšti itin retai, atsižvelgiant į ginčo santykyje vyraujančias fundamentalias vertybes, kurios nebus apgintos be teismo pagalbos, tačiau kitose bylose, ypač turint omenyje tai, kad teismui ir taip suteikta teisė kiekvienu atveju, matant poreikį, pasiūlyti šalims pateikti trūkstamus įrodymus, įrodinėjimo procesas turėtų vykti įprastu būdu.

Bendrajai prasme valstybė, monopolizavusi teisingumo vykdymo funkcijas, įsipareigojo užtikrinti šioje srityje privačių ir viešųjų interesų pusiausvyrą. Tokia pusiausvyrą turi išlikti ir nustatant viešojo intereso apsaugos garantijas, kurios dažniausiai pasireiškia dispozityvumo, rungimosi principų ribojimais ir didesniu nei įprastai teisėjo aktyvumu. Todėl kiekvienu atveju civilinėje byloje ginant viešąjį interesą turi būti siekiama suderinti viešuosius ir privačius interesus (Tamošiūnienė, E. *et. al.*, 2013, p. 61). Viešųjų ir privačiųjų interesų suderinimas galimas tik tada, kai teismas bus ginčo sprendėjas ir neprisiims šalies „gynėjo“ funkcijos.

Iš šioje dalyje paminėtų probleminių teismo aktyvumo pavyzdžių matyti, jog praktikoje kyla situacijų, kada teismas turi pareigą veikti aktyviai bylose, kurių suinteresuotumu nėra suinteresuota pati ginčo šalis, taip pat tai, kad teismo teisė veikti aktyviai atskirais atvejais gali sukelti abejonių teisėjo nešališkumu, todėl teismas, siekdamas užtikrinti šalių interesų pusiausvyrą ir nesudarydamas prielaidų svarstyti apie jo šališkumą, byloje veikti aktyviai turėtų tik išskirtiniais atvejais, nustatęs, kad be teismo „pagalbos“ teisingas sprendimo priėmimas apskritai nėra įmanomas. Visais atvejais teismas turi būti suprantamas pirmiausia kaip teisingumo vykdytojas, bet ne kaip neribotas aktyvumo teisės turintis subjektas, atskirais atvejais padedantis „silpnesnei“ bylos šaliai.

3. Viešojo intereso gynimo efektyvumo problema Lietuvoje

Viešojo intereso gynimo tema yra aktuali plačiajai visuomenei, šią sistemą Lietuvoje stengiamasi tobulinti, nustatyti kylančias problemas, todėl nenuostabu, jog laikas nuo laiko joje daromi teisės aktų pakeitimai.

Dar iki 1994 metų Lietuvoje galiojęs civilinio proceso kodekso 53 straipsnis nurodė du prokuroro dalyvavimo civiliniame procese būdus – prokuroras galėjo pareikšti ieškinį kitų asmenų teisėms bei įstatymų saugomiems interesams ginti; jis galėjo įstoti į bylą bet kurioje proceso stadijoje, jeigu to reikalavo valstybinių ar visuomeninių interesų arba piliečių teisių bei įstatymo saugomų interesų apsauga. Taigi, praktiškai buvo įtvirtinta neribota prokuroro teisė dalyvauti civiliniame procese, nes jo dalyvavimas nebuvo saistomas tik viešojo intereso gynimo. Be abejo, tokia nuostata nesiderino su dispozityvumo principu. Pavyzdžiui, prokuroras galėjo protestuoti teismo sprendimą net tuo atveju, kai šalys juo būdavo patenkintos (Mikelėnas V., 1997, p. 206).

Atsižvelgiant į tai, jog prokuroro dalyvavimas procese senajame civilinio proceso kodekse aiškiai pažeidė šalių dispozityvumo principą, naujasis civilinio proceso kodeksas prokuroro ir valstybės institucijų teisę reikšti ieškinį viešajam interesui ginti numatė 49 straipsnyje, nustatydamas tam tikras sąlygas. Tiesa, šio straipsnio stabilium nepavadinant, kadangi nuo 2003 m. sausio 1 d. iki dabar galiojančios redakcijos, jis buvo keistas tris kartus. Pirmiausia buvo numatyta, jog įstatymų numatytais atvejais prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos bei kiti asmenys gali pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti, vėliau ši nuostata pakeista ir viešojo intereso gynimą imta detalizuoti, nustatant, jog prokuroras turi teisę pareikšti ieškinį ar pareiškimą viešajam interesui ginti Civiliniame kodekse, civilinio proceso kodekse ir kituose įstatymuose numatytais atvejais, taip pat kitais atvejais, kai yra pagrindas ginti asmens, visuomenės ar valstybės teises ir teisėtus interesus.

Dabartinėje straipsnio redakcijoje neliko nuostatos apie tai, jog prokuroras gali reikšti ieškinį ir kitais, t. y. ne įstatyme tiesiogiai numatytais atvejais, tačiau jam suteikta teisė įstoti į prasidėjusį procesą trečiuoju asmeniu, pareiškiančiu savarankiškus reikalavimus, be to, kaip papildoma „pagalba“ efektyvinant viešojo intereso gynimą teismui nustatyta pareiga, išvelgus, jog byloje galimai reikia ginti viešąjį interesą, nutartimi pranešti apie tai prokurorui. Autorės nuomone, dabartinė CPK 49 straipsnio redakcija, nubrėždama tikslias ribas, jog viešojo intereso gynimas galimas tik įstatyme numatytu atveju, užtikrina, jog nebūtų pažeidžiamas ginčo šalių dispozityvumo principas,

nepagrįstai kišamasi į privatinis santykius, tuo pačiu neužkertant kelio, atsiradus pagrindui ginti viešąjį interesą, įstoti į jau prasidėjusį procesą.

Be to, paties žodžių junginio „viešasis interesas“ kaip grėsmės civiliniam procesui nereikėtų vertinti, kadangi kalbant apie ginčą, kilusį iš privačių civilinių teisinių santykių, reikia prisiminti, kad pats ginčo sprendimas teisme yra valstybės funkcijos įgyvendinimas ir todėl procesas visada turi viešojo pobūdžio elementų, o plačiuoju požiūriu pati teisė į veiksmingą teisminę gynybą yra viešasis interesas (Tamošiūnienė, E. *et. al.*, 2013, p. 40).

Kaip jau minėta anksčiau, viešojo intereso gynimo sistema Lietuvoje yra analizuojama gana plačiai, stengiamasi ją tobulinti. Antai dar 2014 m. Aukščiausioji audito institucija Lietuvoje – Valstybės kontrolė paskelbė audito išvadas viešojo intereso gynimo srityje¹¹ ir be kita ko, nustatė, jog siekiant efektyviai naudoti žmogiškuosius išteklius, ginant viešąjį interesą ir sudaryti tinkamas teises prielaidas viešojo intereso pažeidimams identifikuoti, reikia inicijuoti teisės aktų pakeitimus, kuriais būtų:

1. išplėsti valstybės institucijų, kurioms įstatymais suteikta teisė kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo, įgaliojimai, kad nustatčiusios pažeidimus priskirtose veiklos srityse jos turėtų galimybę efektyviai ginti viešąjį interesą;

2. nustatyta, kas sudaro viešąjį interesą valstybės institucijų, kurioms įstatymais suteikta teisė kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo, kompetencijai priskirtose veiklos srityse;

3. siekiant, kad Prokuratūra gautų informaciją, būtiną sprendimams dėl viešojo intereso gynimo priimti, inicijuoti Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimą, kad valstybės ir savivaldybių institucijos informuotų Prokuratūrą ne tik apie prokuroro reikalavimu priimtą sprendimą, bet ir apie jo įvykdymo rezultatus.

Per daug nesigilinant į konkrečius Valstybės kontrolės tirtus viešojo intereso gynimo atvejus ir nustatytus skaičius, pastebėtina, jog iš esmės neįmanoma tiek išplėsti valstybės institucijų įgaliojimus, kad jos galėtų veikti bet kurio ginčo atveju, kaip ir neįmanoma konkrečiai apibrėžti, kas sudaro viešąjį interesą valstybės institucijų priskirtose veiklos srityse, kadangi neįmanoma apibrėžti to, kas tiksliai yra viešasis interesas, tai turi būti palikta teismų praktikai (Nekrošius, V., 2016). Be to, jau ankstesnėje darbo dalyje buvo minėta, jog pirmoji problema gali būti sprendžiama institucijai, neturinčiai tinkamų įgaliojimų ginant viešąjį interesą, kreipiantis į prokurorą, nors žinoma, tokia viešojo intereso gynimo sistema tampa mažiau operatyvesne.

¹¹ Valstybės kontrolės 2014 m. gegužės 23 d. Valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-40-1-6, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.vkontrolė.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=18045 [žiūrėta 2021 m. vasario 26 d.]

Lietuvoje jau ilgą laiką vyksta svarstymai apie tai, ar apskritai buvo pasirinktas tinkamas viešojo intereso gynimo modelis.

Vytauto Nekrošiaus siūlymu, teismas, matydamas, kad byla, susijusi su viešuoju interesu, turėtų siųsti prokuratūrai medžiagą, kuri ir spręstų, ginti ar neginti viešojo intereso, stoti į teismo procesą kaip jo šalis, ar ne. Analogiškai veikia prancūziškas modelis, todėl valstybėje turėtų būti sutarta, ar vadovaujamasi prancūzišku modeliu, kur prokuroro viena iš pagrindinių funkcijų yra viešojo intereso gynimas, skiriamas tam finansavimas, sistemiškai sprendžiant problemą ir pasakoma, jog tik prokuratūra gina viešąjį interesą. Kitos institucijos galėtų nurodyti, kur yra problemos, galėtų nurodyti sritis, padėti, bet į teismą turėtų eiti prokuroras, nes jam, kaip teisininkui profesionalui tai daryti lengviau (Nekrošius, V., 2016). Sutiktina su tokia profesoriaus nuomone, kadangi tokiu būdu, autorės nuomone, viešojo intereso gynimo sistema taptų aiškesnė ir labiau koncentruota, tikėtina, jog viešojo intereso gynimas būtų efektyvesnis tiek biudžeto lėšų paskirstymo prasme, turint omenyje, jog kiekviena institucija, be savo pagrindinių funkcijų dar turi kreiptis į teismą, vadinasi, steigti teisės skyrių arba bent jau teisininko pareigybes. Be to, tokiu būdu operatyviau būtų nustatomi viešojo intereso pažeidimo atvejai, kadangi prokuroras, kaip teisininkas profesionalas, turėdamas jau surinktą ir jam pateiktą medžiagą galėtų iškart priimti sprendimą, ar nagrinėjamu atveju yra pagrindas ginti viešąjį interesą, užkertant kelią apie tai pirmiausia aiškintis institucijai, o vėliau dar pakartotinai – prokurorui.

Žinoma, toks pasikeitimas Lietuvoje ginant viešąjį interesą būtų gana kardinalus ir tikėtina, kad padidėtų prokurorų, dirbančių viešojo gynimo srityje, darbo krūvis, kita vertus – prokuratūros veiklos ataskaitos duomenimis¹², 2020 m. teismai išnagrinėjo 334 prokurorų pateiktus ieškinius, pareiškimus ir prašymus, o priimta 320 nutarimų atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemonės, konstatavus, kad pareiškėjai siekia apginti privačius interesus, vadinasi, panašus procentas ginčų apskritai nepatenka į teismą. Toks santykinai nedidelis bylų skaičius gali signalizuoti apie tai, jog visuomenėje nuo seno įprasta manyti, jog pagrindinės prokuroro veiklos funkcijos yra susijusios išimtinai su baudžiamosiomis bylomis ir tokia samprata vangiai keičiasi.

Autorei iki galo nėra suprantama kaip viešojo intereso gynimo efektyvumą galima vertinti piniginiu aspektu, t. y. nustatant konkrečią pinigų sumą, kurią per metus turėtų pasiekti prokurorai, gindami viešąjį interesą. Pavyzdžiui, 2021-2023 m.

¹² Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais Ataskaita, 2021-03-01 Nr. 17.9.-1921, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.]

prokuratūros veiklos strateginiame veiklos plane¹³ nurodoma, kad bus siekiama 4 000 000 Eur pagal prokurorų ieškinius valstybei priteistos atlyginti žalos dydžio. 2020 m. veiklos ataskaitoje taip pat pabrėžiama, jog procesinių dokumentų reikalavimų suma 2020 m. buvo žymiai didesnė nei ankstesniais metais, t. y. prokurorai siekė apginti didelę materialinę vertę turinčius valstybės interesus¹⁴. Svarstyтина, jog konkrečių sumų nustatymas strateginiuose planuose iš esmės susijęs su politinėmis priežastimis, t. y. tuo, jog prokuratūra yra atskaitinga Lietuvos Respublikos Seimui, kuris tvirtina valstybės biudžetą.

Autorės nuomone, siekis, jog valstybės biudžetą papildytų tam tikra suma, savaime suprantamas, tačiau nederėtų nukrypti nuo pagrindinio tikslo – ginti viešąjį interesą, neatsižvelgiant į tai, kokia materialinė to išraiška. Kaip buvo aptarta anksčiau, Generalinio prokuroro rekomendacijose vienas iš atvejų, kada prokuroras gali atsisakyti kreiptis į teismą ieškiniu yra, kai valstybei, visuomenei, asmeniui padaryta žala laikytina mažareikšme, t. y. kai gintina vertybė materialiniu požiūriu ir proceso trukmės prasme, palyginti su galimomis bylinėjimosi išlaidomis, nėra tiek reikšminga, kad būtų „verta“ ją ginti, tačiau turint omenyje santykinai nedidelį ieškinių, pareiškimų per metus skaičių ir veiklos plane numatytą siektiną gauti sumą, kyla klausimas, kaip prokuroras turėtų įvertinti mažareikšmiškumo aspektą ir ar metinės sumos nustatymas neįspraudžia prokuroro į rėmus ginti viešąjį interesą, kuomet padaroma žala valstybei, tik didelių sumų atveju, kadangi likusioje dalyje bylų, kuriose ginamas viešasis interesas, pavyzdžiui, šeimos bylose, kai kreipiamasi dėl globos vaikams nustatymo, išlaikymo priteisimo, tėvystės nustatymo, dėl praleisto termino atnaujinimo ir leidimo priimti palikimą nepilnamečio vardu ir kt., nedalyvaujant valstybei, materialinės naudos negaunama.

Problema apskritai įvertinti viešojo intereso gynimo efektyvumą kyla ir todėl, kad nėra daromos bendrai – tiek prokuroro veiklos, tiek institucijų, turinčių ginti viešąjį interesą, veiklos apžvalgos, nesiekama į tai žiūrėti sistemiškai, todėl negalima daryti konkrečių išvadų apie tai, kokių mastu iš tiesų valstybės institucijos, kurioms suteikta teisė ginti viešąjį interesą, prisideda prie viešojo intereso gynimo. Dėl to autorė ir toliau laikosi pozicijos, kad viešojo intereso sistema turėtų būti labiau koncentruota –

¹³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2021 m. kovo 1 d. įsakymu Nr. I-42 patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2021-2023 m. strateginis veiklos planas, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2021-2023-lrgp-svp-2021-03-01-nr.-i-42-red.pdf>, [žiūrėta 2021 m. kovo 19 d.].

¹⁴ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais Ataskaita, 2021-03-01 Nr. 17.9.-1921, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.]

prokuroras įstatyme numatytais atvejais turėtų reikšti ieškinį teisme, dalyvauti procese, o atskiros institucijos – perduoti tinkamai atrinktą informaciją apie galimai pažeistą viešąjį interesą prokurorui.

Tiesa, dabartinė Lietuvos viešojo intereso gynimo sistema, kai teisę ginti viešąjį interesą turi ir prokuroras, ir institucijos, būdinga ir kitoms valstybėms. Pavyzdžiui, kaimyninėje Latvijoje civilinio proceso kodekso 14 skyriaus 90 straipsnyje numatyta, jog prokuroras turi teisę dalyvauti nagrinėjant bylą, jei jis pateikė ieškinį, pateikė prašymą arba jo dalyvavimas yra privalomas. Prokuroras turi teisę pareikšti ieškinį arba pateikti prašymą teismui, jei: 1) tai būtina įstatymų nustatytoms valstybės ar vietos valdžios teisėms ir interesams apginti; 2) pažeistos nepilnamečių, globojamų, neįgalių, kalinių ar kitų asmenų, turinčių ribotas galimybes apginti savo teises, teisės ar teisėti interesai; 3) prokuroro patikrinimo metu nustatytas teisės pažeidimas.¹⁵ To paties kodekso 127 straipsnio 3 punkte nurodoma, jog prokuroras, valstybės ar vietos valdžios institucijos ar asmenys, kuriems įstatymu suteikta teisė teisme ginti kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus, gali pareikšti ieškinį ginti šių asmenų pažeistas teises.¹⁶ Vadinas, tiek prokuroro, tiek institucijų teisė kreiptis į teismą ginant viešąjį interesą, taip pat kaip ir Lietuvoje, turi būti tiesiogiai numatyta įstatyme, o konkrečių atvejų sąrašas nėra detalizuojamas.

Įdomu tai, jog Latvijos civilinio proceso kodeksas *expressis verbis* dar papildomai įtvirtina, kad prokuroro atsisakymas nuo ieškinio ar prašymo, kurį jis pateikė teismui, neatima iš asmens, kurio interesams prokuroras pateikė ieškinį ar prašymą, teisės reikalauti, kad teismas nagrinėtų bylą iš esmės.¹⁷ Pasvarstyta, ar tokią normą reikėtų įtraukti į Lietuvos civilinį procesą. Viena vertus, atrodytų, jog toks reguliavimas užtikrina, kad byloje viešasis interesas būtų apgintas ne formaliai, o realiai, kadangi prokuroras byloje gindamas viešąjį interesą neturi materialinio suinteresuotumo bylos baigtimi, o asmuo, matydamas, jog prokuroras nepagrįstai atsisako pareikšto ieškinio, imasi pats ginti savo teises. Kita vertus, tuomet kyla klausimas, ar pats asmuo nuo pat pradžių negalėjo ginti savo teisių teisme be prokuroro pagalbos. Autorė Lietuvoje sunkiai įsivaizduoja situaciją, kai prokuroras imasi ginti viešąjį interesą, o vėliau, atsisako ieškinio, nors mato, kad bylos baigtimi šalis yra suinteresuota. Tokia situacija galėtų būti nebent per klaidą nustačius, jog byloje vyrauja viešasis interesas, nors iš tiesų tai išimtinai privatus šalių ginčas, todėl manytina, jog tiek praktine prasme, tiek vadovaujantis

¹⁵Latvijos civilinio proceso kodeksas. (1998), [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>, [žiūrėta 2021 m. balandžio 5 d.].

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Ten pat.

principu, jog teisė kreiptis į teismą yra absoliuti ir negali būti paneigiama, Lietuvos teisėkūroje toks pakeitimas šiuo metu nereikalingas. Pasvarstyta ir apie priešingą situaciją, t. y. jeigu byloje prokuroro interesas nesutaptų su asmens, kurio teises jis gina, interesais. Matyt, kad vienareikšmiško atsakymo į šį klausimą nerastume, kadangi viena vertus, prokuroro veikla yra aiškiai reglamentuota imperatyviomis viešosios teisės normomis ir jis, matydamas, kad byloje reikalinga ginti viešąjį interesą, neturėtų atsisakyti jo ginti dėl to, kad bylos baigtimi nėra suinteresuotas asmuo, kurio teises jis gina, be to, atsisakymo ginti viešąjį interesą sąrašas yra baigtinis. Kita vertus, šiame darbe jau buvo aptarta, jog prokuroras, kaip viešąjį interesą ginantis subjektas, neturi materialinio suinteresuotumo bylos baigtimi, kadangi jo suinteresuotumas kyla iš įstatyme įtvirtinto įpareigojimo, t. y. profesinės veiklos, o materialinį suinteresuotumą bylos baigtimi turi būtent asmuo, kurio teises prokuroras siekia apginti. Vis dėlto, susiklosčius tokiai situacijai, sprendimą dėl to, ar tikslinga tęsti bylos nagrinėjimą, turėtų priimti teismas, atsižvelgdamas ne tik į atskirų bylų specifiką ir aplinkybes, tačiau ir įvertinti kokias pasekmes tokios bylos nutraukimas galėtų sukelti ne tik konkrečiai šaliai, bet ir platesniam žmonių ratui, visuomenei.

Apibendrinus šioje darbo dalyje išdėstyta mintis, galima teigti, jog viešojo intereso gynimo sistema Lietuvoje yra kompleksinė, tačiau ne iki galo užtikrinanti koncentruotumo principo įgyvendinimą civiliniame procese, todėl svarstyti pakeitimai, suteikiantys teisę civiliniame procese išimtinai veikti prokurorui, o siekiant užtikrinti efektyvų viešojo intereso gynimą, siektina valstybines institucijas įpareigoti operatyviai rinkti ir perduoti informaciją prokuratūrai apie galimus viešojo intereso pažeidimo atvejus.

IŠVADOS

1. Viešasis interesas yra daugiareikšmė sąvoka, iš esmės galinti apimti visas gyvenimo sritis, todėl jos aiškinimo kryptys skirsis priklausomai nuo byloje susiklosčiusių aplinkybių. Neabejotina, jog viešasis interesas kaip bendrasis gėris yra valstybės pagrindas. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiamas iš Konstitucijos kylančių vertybių saugojimas, todėl visuotinai sutinkama, kad viešasis interesas pasireiškia visose nedispozityvaus pobūdžio bylose, nors viešojo intereso vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant ne tik į bylos rūšį, bet ir joje susiklosčiusias aplinkybes, civilinio proceso teiseną.
2. Nors prokuroro pareiga ginti viešąjį interesą yra tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijoje, ji nėra absoliuti, kadangi prokuroras gali atsisakyti ginti viešąjį interesą, vadovaudamasis ne tik bendraisiais teisės principais, formuojama teismų praktika, įstatymu, bet ir atvejais, kurie numatyti Generalinio prokuroro rekomendacijose. Generalinio prokuroro rekomendacijose įtvirtintas baigtinis atsisakymo kreiptis į teismą sąrašas kvestionuotinas dėl pačių rekomendacijų teisinės galios, tačiau sistema, leidžianti apskūsti nepagrįstą prokuroro atsisakymą kreiptis į teismą ginti viešąjį interesą, vertintina palankiai ir šią problemą pašalina.
3. Teismo teisė veikti aktyviai gali pasireikšti dviem atvejais – kai tai tiesiogiai numatyta įstatyme, arba tada, kai teismas mano, jog tai yra būtina teisingam ginčo išsprendimui. Teismų praktikoje randama atvejų, kada teismas yra įpareigojamas veikti aktyviai, nors tam nėra pagrindo, o viena iš bylos šalių apskritai nėra suinteresuota bylos baigtimi. Visais atvejais teismas pirmiausia yra dviejų šalių ginčo sprendėjas, bet ne silpnesnės ginčo šalies gynėjas, todėl vadovaujantis rungtyniškumo principu, teismo aktyvumas byloje turi būti išimtis iš bendrosios taisyklės ir tik įvertinus viešojo ir privataus intereso pusiausvyrą.
4. Viešojo intereso gynimo efektyvumą Lietuvoje bandoma spręsti klaidingomis priemonėmis – teikiant siūlymus išplėsti valstybės institucijų kompetenciją, kuriant prokuratūros veiklos strateginius planus, tačiau į pačią viešojo intereso gynimo sistemą nežiūrima kompleksiskai. Siekis surinkti tam tikrą pinigų sumą iš viešojo intereso gynimo, atsižvelgiant į civilinio proceso tikslus, neturėtų būti prioritetas. Iš tikrųjų su efektyvinti viešojo intereso gynimą, procesinių terminų bei teisinio aiškumo prasme, padėtų pačios sistemos pakeitimas – prokuroras įstatyme numatytais atvejais turėtų reikšti ieškinį teisme, dalyvauti procese, o atskiros institucijos – perduoti tinkamai atrinktą informaciją apie galimai pažeistą viešąjį interesą prokurorui.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 81-1514.
- Lietuvos Respublikos žemės įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 34-620.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. birželio 26 d. įsakymu Nr. I-218 „Dėl rekomendacijų dėl viešojo intereso gynimo patvirtinimo“ patvirtintos Rekomendacijos dėl viešojo intereso gynimo, TAR, 10552.

Specialioji literatūra

- Bublienė, D. (2007). Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas, *Jurisprudencija*, 9(99), 41–47.
- Gadeikytė, S., Galentienė, S. (2014). Prokuroro sprendimas atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemonės, *Teisė*, 91, 119-130.
- Jackūnas, Ž. (2011). Viešasis interesas ir (pseudo)autonomija. *Kultūros barai*, 6.
- Jokubauskas, R., Višinskis, V. (2019). Teismo vaidmuo juridinių asmenų nemokumo procese, *Jurisprudencija*, 26(2), 442–456.
- Kūris, E. (2006). Konstitucija kaip teisė be spragų, *Jurisprudencija*, 12(90), 7–14.
- Krivka, E. (2009). Viešojo intereso gynimas civiliniame procese. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. (2003). *Civilinio proceso teisė*, Vilnius: Justitia.
- Mackonis, A. (2009). Individualistinė viešojo intereso sąvokos turinio analizė, *Teisės problemos*, 2 (64), 134-156.
- Malinauskas, V. (2018). Viešasis interesas kaip bendrasis gėris, *Vilnius: Visuomeninė organizacija „LOGOS“*, 96, 186-202, <http://doi.org/10.24101/logos.2018.59>.
- Merkevičius, R. (2013). Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų kaip baudžiamojo proceso teisės šaltinių problematika, *Teisė*, 88, 73-93, <http://doi.org/10.15388/Teise.2013.0.1612>.
- Mikelėnas, V. (1997). *Civilinis procesas. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia.
- Nekrošius, V. (2002). Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai, *Teisė*, 43, 152-163.
- Nekrošius, V. (2012). Viešojo intereso gynimas civiliniame procese ir Konstitucinio Teismo doktrina, *Jurisprudencija*, 19(3), 1101–1110.

Nekrošius, V. (2014). Sprendimas už akių Lietuvos civiliniame procese – keliai ir klystkeliai. Iš: *Privatinės teisės doktrina ir praktika : Liber Amicorum Vytautui Pakalniškiui / Juozas Žilys, Gediminas Sagatys, Kęstutis Laurinavičius, Ažuolas Čekanavičius, Agnė Tikniūtė, Virginijus Bitė, Arnas Petrikas, Vaidas Jurkevičius, Ramūnas Birštonas, Asta Dambrauskaitė, Tomas Chochrin, Paulius Zapolskis, Janina Stripeikienė, Laurynas Didžiulis, Jūratė Usonienė, Inga Žemkauskienė, Vytautas Nekrošius, Darius Bolzanas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014, 373-388.

Trumpulis, U. (2010). Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagindas, *Socialinių mokslų studijos*, 6, 123-137 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-](http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367171990338/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content)

0001:J.04~2010~1367171990338/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2021 m. kovo 15 d.].

Šekštelo, A. (2020). Apeliacinio skundo ribų peržengimas Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 6(1) straipsnio kontekste, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2020/08/13/a-sekstelo-apeliacinio-skundo-ribu-perzengimas-europos-zmogaus-teisiu-konvencijos-61-straipsnio-kontekste/> [žiūrėta 2021 m. kovo 21 d.].

Tamošiūnienė, E., Višinskis, V. (2013). Viešojo intereso gynimas civilinio proceso tvarka: teoriniai ir praktiniai aspektai. Iš: *Viešojo intereso gynimas: subalansuoto požiūrio link, mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 36-66.

Lewis, C. W. (2006). In Pursuit of The Public interest. *Public administration review*, 695-699, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00634.x>.

Douglass, B. (1980). The Common Good and the Public Interest, *Political Theory*, 103-117 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.jstor.org/stable/190769?seq=1#metadata_info_tab_contents [žiūrėta 2021 m. vasario 15 d.].

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 123-4650.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 90-3529.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 146-5332.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 85-3094.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-328-248/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-4-611/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148-248/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-314-611/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-70-969/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210-219/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-80-706/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k3-442-916/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-689-695/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-409-701/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-505/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2013.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-272/2013.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1259/2013.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-359/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-363/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2006;

Lietuvos Aukščiausiojo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-113/2005.

Vilniaus apygardos teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-652-855/2021.

Vilniaus apygardos teismo 2021 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-323-601/2021.

Vilniaus apygardos teismas 2021 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-364-340/2021.

Šiaulių apygardos teismo 2021 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-77-357/2021,

Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1227-661/2020.

Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1792-638/2020.

Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-107-459/2021.

Kiti šaltiniai

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 9 d. Vartojimo kredito santykių teisinio reglamentavimo ypatumų ir jų taikymo bei aiškinimo teismų praktikoje apžvalga. (*Teismų praktika* 52).

Oficialioji konstitucinė doktrina, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf>; [žiūrėta 2021 m. vasario 16 d.].

Šinkūnas, H. (2017). Politinių sistemų teorija paskaitų metodinė medžiaga.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacija, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: www.vlkk.lt/konsultacijos/5304-rekomendacija [žiūrėta 2021 m. vasario 28 d. 16:59 val.]

<http://www.statybunaujienos.lt/naujiena/Ricardas-Malinauskas-isipareigojo-savo-lesomis-atkurti-upes-apsaugos-juosta/15617>; <https://www.vz.lt/nekilnojamasis-turtas-statyba/2018/08/10/avulis-susitaike-su-prokurorais-ir-nzt-turi-sumoketi-1-mln-eur>.

Valstybės kontrolės 2014 m. gegužės 23 d. Valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-40-1-6, [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=18045 [žiūrėta 2021 m. vasario 26 d.].

Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais Ataskaita, 2021-03-01 Nr. 17.9.-1921, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2021 m. kovo 1 d. įsakymu Nr. I-42 patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2021-2023 m. strateginis veiklos planas, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2021-2023-lrgp-svp-2021-03-01-nr.-i-42-red.pdf>, [žiūrėta 2021 m. kovo 19 d.].

Infolex. Nekrošius, V. Savaitės apžvalga, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/sa/apzvalgos/savaites-apzvalga/nr-127/profesorius-rekomenduoja/index.html>, [žiūrėta 2021 m. kovo 22 d.].

Nekrošius, V. (2016). Ar teismas yra viešąjį interesą ginantis subjektas? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lzta.lt/wp-content/uploads/2016/02/Viesasis-interesas-ir-jo-gynimas-internetinis-psl.pdf> [žiūrėta 2021 m. kovo 24 d.].

Latvijos civilinio proceso kodeksas. (1998), [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [<https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>].

SANTRAUKA

Viešojo intereso gynimas civiliniame procese

Samanta Delekaitė

Viešojo intereso gynimas yra visuomenei aktuali tema, kadangi valstybė privalo užtikrinti efektyvią kiekvieno asmens teisių gynimo sistemą. Dėl šios priežasties magistro darbe yra gilinamasi į tai, kokia šiuo metu yra viešojo intereso gynimo sistemos būklė Lietuvoje, analizuojami atskiri atvejai ir teismų praktika.

Pirmoji darbo dalis skirta pabrėžti viešojo intereso sąvokos daugiareikšmiškumą ir pateikti pavyzdžius kaip viešasis interesas gali būti suprantamas tiek Konstitucinio Teismo, tiek bendrosios kompetencijos teismų praktikoje. Šioje dalyje iš esmės pateikiamos skirtingos viešojo intereso sąvokos aiškinimo kryptys.

Antroje dalyje yra pateikiama viešojo intereso gynimo civiliniame procese analizė, išskirtinį dėmesį skiriant prokuroro, kaip subjekto, galinčio ginti viešąjį interesą ir teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, vaidmenims civilinėse bylose su viešuoju interesu. Gilinamasi į prokuroro teisių ribas. Nagrinėjamos aktualios generalinio prokuroro rekomendacijos ginant viešąjį interesą, analizuojami atvejai, kada prokuroras gali atsisakyti kreiptis ieškiniu į teismą. Aptariamoms situacijoms, kada teismas gali veikti aktyviai, aiškinamasi, ar visais atvejais yra pagrįsta reikalauti teismo būti aktyviu.

Trečioji šio darbo dalis skirta paanalizuoti viešojo intereso gynimo efektyvumo problemai, aiškinamasi kaip būtų galima šią sistemą paversti aiškesne ir koncentruota. Pateikiama mokslininkų nuomonė dėl viešojo intereso gynimo sistemos Lietuvoje keitimo. Analizuojama 2021-2023 m. Prokuratūros veiklos strategija ir apžvelgiama veiklos ataskaitos.

Darbo pabaiga skirta viešojo intereso gynimui civiliniame procese apibendrinti, atsižvelgiant į atskirose darbo dalyse išvelgtus ypatumus. Pateikiamos išvados.

SUMMARY

Protection of public interest in civil procedure

Samanta Delekaitė

The protection of the public interest is a topic of public interest that must be effective for any human rights protection system. For this reason, the master's thesis delves into the current state of the public interest protection system in Lithuania, analyzes individual cases and the practice of adolescents.

The first part of the paper is devoted to the concepts of public interest, which are an example of ambiguity and presentation of how the public interest can be understood both by the case law of the Constitutional Court and the courts of general jurisdiction. This section sets out, in essence, the different lines of interpretation of the concept of public interest.

In the second place is an analysis of the protection of the public interest in civil proceedings, with a special focus on the prosecutor as an entity capable of defending the public interest and the court as institutions exercising legal duties in civil cases with a public interest. The limits of the prosecutor's rights are being deepened. Relevant recommendations of the General Prosecutor related to the public interest are analyzed, especially in cases when the prosecutor may refuse to apply to the court. Situations in which the court can be active are discussed, and it is clarified whether the necessary court action is justified in all cases.

The third part of this work is devoted to the analysis of the problem of the effectiveness of the protection of the public interest, explaining the peculiarities of the regulation of the public interest by a foreign state. The opinion of scientists on the change of the public interest protection system in Lithuania is presented. Also, there are analyzing Prosecutor's strategy and review of activity reports in 2021-2023.

The end of the work is intended to summarize the protection of the public interest in civil procedure, taking into account the peculiarities seen in the individual parts of the work. The conclusions are presented.